

EGEMENLİK (HÂKİMİYET), HALK EGEMENLİĞİ VE MİLLÎ EGEMENLİK TARTIŞMALARI VE EGEMENLİK ANLAYIŞINDA ESASLI DÖNÜŞÜM

(Sovereignty (Rulership), Deliberation of Popular Sovereignty and National Sovereignty and Essential Change of Understanding of Sovereignty)

Yrd. Doç. Dr. Adnan KÜÇÜK¹

ÖZ

Modern manada devletin ilk ortaya çıktığı dönemlerden bu günlere gelinceye değin, egemenlik ve siyasi iktidar merkezi konuma sahip kavram olmuştur. Egemenliğin dönem içerisinde İlahî temelli olanından beşeri temelli olanına kadar çeşitli türleri ortaya çıkmıştır. Beşerî egemenlik teorileri içerisinde öne çıkan iki tür mevcuttur; bunlar: halk egemenliği ve millî egemenlik teorileridir. Bu iki egemenlik teorisinin, ilk ortaya çıktığı dönemlerle günümüzde arz ettiği mana ve uygulamaların büyük ölçüde farklılık arz ettiği görülmektedir. Özellikle son iki yüz yıl içerisinde ortaya çıkan, anayasacılık düşüncesi, hukuk devleti, anayasal devlet, anayasal demokrasi, küreselleşme, insan hakları vb. alanlardaki gelişmeler, bu iki beşeri egemenlik teorisinde önemli dönüşümlerin yaşanması neticesini ortaya çıkarmıştır. Günümüz şartlarında bir devletin hem sınırsız ve mutlak bir egemenliğe sahip olduğunu hem de demokratik hukuk devleti olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Artık aynı zamanda hukuk devleti olan bir demokratik devlet, sınırlı bir devlettir; azınlıkların hakları çoğunluk iradesi karşısında teminat altındadır.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, halk egemenliği, milli egemenlik, genel irade, çoğunlukçu demokrasi, çoğunluk istibdadı.

ABSTRACT

From the periods in which the state in modern terms first occurred to now, sovereignty and political power have been the concepts which have central position. In the course of time, various types of sovereignty from human based ones to divine based ones have been occurred. Two prominent types in the human sovereignty theories are available; these are popular sovereignty theory and national sovereignty theory. The meaning and the applications of

¹ Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı Başkanı, adnan_kucuk@yahoo.com

these two sovereignty theories in today, greatly differ from the ones in the first period. Especially, the developments, which occurs in the last two centuries, in the idea of constitutionalism, state of law, constitution state, constitution democracy, globalization, human rights etc. have led to significant changes in these two sovereignty theories. This is impossible to say that in today's condition, a state has unlimited and absolute sovereignty as well as being a democratic state of law. A democratic state which is also state of law is a limited state, anymore; minority rights are guaranteed.

Keywords: Sovereignty, popular sovereignty, national sovereignty, general will, majoritarian democracy, autocracy of majority.

GİRİŞ

Demokrasinin ilk ortaya çıktığı dönemlerde doğrudan demokrasi uygulamaları söz konusu idi. Bu dönemlerde, günümüzde milyonlarla ifade edilen kalabalık nüfuslara sahip ülkelerde tatbik edilen demokrasiler söz konusu değildi. Az sayıda insanların yaşamakta olduğu Site Devletleri'nde tatbik edilen doğrudan demokrasi uygulamaları kapsamında hür vatandaşlar doğrudan yönetime katılma imkânı bulmakta idiler. Zamanla 16. Yüzyılın başlarından itibaren ülke, nüfus ve egemenliğin/iktidarın örgütlenmesinden teşekkül eden modern manada devletlerin ortaya çıkması üzerine, daha önceki dönemlerde çok sayıda yerel yönetim birimlerine dağılmış vaziyette olan iktidarlar, bir merkezde toplanmaya başlamıştır; buna yetki temerküzü de denilir. Bu dönemlerde *bir devlette siyasi iktidarın kaynağının ne olduğu, hükümet edenlerin kullandıkları üstün kudret, egemenliği nereden aldığı, bir diğer ifadeyle devlette egemenliğin sahibinin kim olduğu* sorularının cevabı egemenlik kavramında düğümlenmektedir². Bu yeni iktidar temerküzünün ortaya çıktığı dönemlerde, bu gerçekliği ifade etmek üzere "*egemenlik*" kelimesi ortaya çıkmıştır. Bu vesileyle "*egemenlik*" kelimesi ile "*yetki temerküzü*"nün ortaya çıkışı aynı dönemlere denk gelmektedir³. Bu dönemde beliren iktidar temerküzü neticesinde modern manada devletler mutlak monarşiler şeklinde ortaya çıkmıştır. Nitekim egemenlik kavramının klasik manası, mutlak monarşilerle uyumluluk arz eder. Hatta Bodin'in, egemenlik kavramını, Krallığın mutlak egemenliğine meşruiyet sağlamak üzere geliştirmiş olduğu da ifade edilebilir.

Mutlak monarşilerden meşruti monarşilere geçilmeye, demokrasi teorisine uyumlu olarak halkın yönetime katılması yönündeki teori ve uygu-

2 GÜLSOY Tevfik, "Milletin Temsili", *Kamu Hukuku Arşivi – Khuka.*, C. 9, S. 2, Eylül 2006, s. 72.

3 Batıda Yeniçağda modern manada devlet kelimesinin ilk defa Macchiavelli tarafından (1513 yılı) *Hükümdar* isimli eserinde kullanıldığı belirtilir. DOEHRİNG Karl, *Genel Devlet Kuramı*, (Çev.: Ahmet MUMCU), 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 22; GÖZLER Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 2. Baskı, Ekin Kitabevi y., Bursa, 2011, s. 133.

lamalar ortaya çıkmaya, İlahî egemenlik anlayışları yanında beşerî temelli egemenlik anlayışlarının tasvip görek yayılma istidadı göstermeye başladığı dönemlerde, egemenliğin iki tezahür şekli belirir: *Halk egemenliği* ve *millî egemenlik* teorileri. Bu iki egemenlik teorisinin ortaya çıkış evreleri, egemenlik kelimesinin geleneksel manası ile uyumlu olmuştur. Demokrasi teorilerindeki ve uygulamalarındaki farklılık ve gelişmelere paralel olarak, egemenlik telakkisinde de esaslı dönüşümler ortaya çıkmış, bu farklılaşmalar, *halk egemenliği* ve *millî egemenlik* ilkeleri üzerinde de etkisini göstermiştir. Modern demokrasilerle buluşan *hukuk devleti*, *anayasacılık*, *insan hakları ve milletler arası ilişkilerdeki değişikliklerden* “egemenlik” kelimesi de etkilenmiştir. Hatta Bodin tarafından tanımlanmış haliyle egemenlik kelimesinin özünde yer alan sınırsızlık ve mutlaklık manaları sebebiyle, egemenlik kelimesi yerine iktidar kelimesinin kullanılmasını öneren yazarlar da mevcuttur.

Uzunca bir süredir kamu hukuku, siyaset felsefesi ve siyaset bilimi alanlarında merkezi bir yere sahip olan ve çeşitli teorilerin de dayanağını teşkil etmiş olmasına karşın, egemenlik kelimesinin bugüne kadar tam manasıyla açıklığa kavuştuğunu ve üzerindeki tartışmaların sona erdiğini söyleyebilmek mümkün değildir. Hatta, çağdaş egemenlik kavramının siyaset bilimi alanında artık terk edilmesi gerektiği yönünde güçlenen bazı görüşlere karşın, bu kavramın farklı anlamlarıyla birlikte hala kullanılmaya devam edildiği görülmektedir⁴.

I. EGEMENLİK

A. Egemenlik Kavramı

“*En üstün güç*” manasına gelen egemenlik, 16. Yüzyılda feodal düzenin çöküşü ve merkezileşmeye doğru gidiş evresinde feodaliteden kral devlete geçişte ortaçağın sonları ve yeniçağın başları arasında ortaya çıkmıştır. Egemenlik kavramı, bu gelişmelere paralel olarak milletin şekillenmesinde “*en üstün iktidar*”a karşılık gelecek şekilde merkezi bir rol üstlenmiştir. Modern devletin, müteakip dönemlerde bir doktrin haline gelen bu kavramın özellikleri etrafında teşekkül ettiği görülmektedir⁵. Egemenliğe atfedilen sınırsızlık, mutlaklık, teklik, bölünemezlik ve devredilmezlik gibi özellikler, feodal düzenin ve feodal beyler ile bu yapının en güçlü parçası haline gelmiş olan Kilise’nin sürdürdüğü parçalanmış iktidar yapısına son verilerek, “*yetki temerküzü*” yoluyla merkezî devletlerin kurulmasında kralların aradığı meşruluk temelini onlara vermiştir. Aynı zamanda mutlak monarşiye de yol açarak onun meşruluk temellerini atan klasik egemenlik anlayışının, “*Kral Devlet*”te, devlet içinde otoritenin Kralın kişi-

4 GÜLSOY, Milletın Temsili, s. 72.

5 İbid., s. 72.

liğinde yoğunlaşmasını sağladığı görülmüştür⁶. Bu dönemde Avrupa’da, Fransa Krallığı başta olmak üzere monarşiler, Feodalite, Papalık ve Roma-Cermen İmparatorluğu arasındaki yoğun bir üstünlük mücadelesi vardı. Bu mücadeleler neticesinde Fransa Kralları galip çıkmışlar ve bir yandan içeride feodal güçlere karşı üstünlüklerini kabul ettirmişler, diğer yandan da dışa karşı Papalık ve İmparatorluk karşısında bağımsızlıklarını sağlamışlardır. Bu yoğun mücadeleler esnasında, Fransa Kralları, egemenlik kavramını, ülke içerisinde kendi iktidarlarına rakip olabilecek bir iktidar tanımadıklarını ve ülke dışında da kendilerinden üstün olabilecek bir güç kabul etmediklerini ifade eden bir hukukî kavram olarak kullanmışlardır⁷.

Batı’da bu hadiselerin yaşandığı dönemde, egemenlik kavramını ilk defa geliştiren düşünür Fransız Hukukçu Jean Bodin (1530–1596)⁸, ikinci büyük düşünür de Thomas Hobbes’tur⁹. Özellikle Bodin’in görüşleri, Fransa’da merkezi devletin ortaya çıkışında esaslı bir dayanak teşkil etmiştir. İlerleyen yıllarda, egemenlik teorisini *genel irade* düşüncesi ile uyumlu olarak inceleyen bir başka Fransız düşünür de Jean-Jacques Rousseau’dur.

Bodin’e göre, egemenlik, siyasî toplumda mündemictir; nasıl bir geminin omurgası, yelkenleri, güvertesi varsa ve bunlar geminin gemi olmasını sağlıyorsa, bunlar olmaksızın bir geminin varlığından söz edilemiyorsa, toplumun üyelerini, aileleri ve dernekleri tek bir beden şeklinde egemenlik erkiyle birleştirmeyen bir devlet de, devlet değildir¹⁰. Egemenlik, bir geminin güvertesi gibidir. Güvertesi olmayan bir gemiden nasıl bahsedilemezse, egemenliği olmayan bir yapıdan da, devlet olarak bahsedilmez¹¹.

Bodin’e göre, egemenlik, *vatandaşlar üzerindeki en yüksek, mutlak ve süreklî güçtür*¹². Bodin devletin var olması için gereken egemen gücün içte

6 BULUT Nihat, *Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003, s. 73 vd.

7 KAPANİ Munci, *Politika Bilimine Giriş*, 4. Baskı, Bilgi Yayınevi., Ankara, 1988, s. 55-56; TURHAN Mehmet, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 20, Yıl 2003, s. 219.

8 ERDOĞAN Mustafa, “Egemenliğin Dünü-Bugünü”, *Hukuk ve Adalet D.*, Yıl 2, S. 6–7, Ekim 2005, s. 218–219; GÜLSOY, Milletin Temsili, s. 72.

9 ERDOĞAN, Egemenliğin Dünü-Bugünü, s. 218–219.

10 AĞAOĞULLARI Mehmet Ali (ed.), *Sokrates’ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 407.

11 SAYGILI Abdurrahman, “Jean Bodin’in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi D.*, C. 63, S. 1, Yıl 2014, s. 189.

12 TEZİÇ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 17. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 137; OKANDAN Recai Galip, *Umumi Amme Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1966, s. 523; GÖZLER, *age.*, s. 162; ÖZER Atilla, *Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 51; AKAD Mehmet & VURAL DİNÇKOL Bihterin & BULUT Nihat, *Genel*

kişiler üzerinde sınırsız ve üstün ve dışta da bağımsız bir iktidar olduğunu belirtmiş ve bu gücün bu niteliklerini ifade etmek için *egemenlik* kelimesini kullanmıştır¹³. Bodin'e göre egemenlik, sınırsız, tek, bölünmez, mutlak ve devredilmezdir. Egemenlik kanunla sınırlanamaz, çünkü zaten kanunun kaynağı egemendir. Bir ülkede tatbik edilmekte olan kanunlar, egemenin emirlerinden başka bir şey değildir. Egemenin bu iradesi, mutlak, hiçbir kimseye hesap vermez. Bodin, egemenin, Tanrıya karşı sorumlu olmasını ve tabii hukuka karşı bağılı olmasını yeterli görmüştür¹⁴. Bodin'e göre, egemenliğe getirilecek bir sınırlama, egemenliğin tabiatına aykırıdır; sınırlama egemen otoriteden bahsetmeyi imkânsız hale getirir; bu bakımdan söz konusu mutlak otorite, Tanrı'dan sonra, kendi üzerinde hiçbir güç tanımaz. Bodin tarafından geliştirilen egemenlik teorisi, dönemin şartlarında mutlak monarşilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kavramın pratikte ifade ettiği anlama bakıldığında egemenliğin bir bakıma monarşilerin, kilise ve imparatorluk karşısında rüştünü ispat etmesinin aracı olduğu görülür¹⁵.

Kral devlete meşruiyet temeli sağlayan klasik egemenlik kavramının muhtevasının tespit edilmesi bağlamında, Kilise'nin iktidarını ortadan kaldırabilmek için sadece devletin üstün iktidarının özelliklerinin neler olduğunun ortaya konulması yeterli olmayacağı için, İlahî temelli iktidar anlayışı yerine laik bir temelin oluşturulmasına da ihtiyaç duyulmuş ve bunu sağlamanın yolu olarak da egemenliğin toplumdaki kaynaklandığı düşüncesi geliştirilmiştir. İkinci aşama olarak nitelendirilebilecek bu sürecin teorik temelleri Thomas Hobbes tarafından şekillendirilmiştir¹⁶. Hobbes, egemenliği, *cebir gücü* olarak tanımlar ve istisnasız bütün sosyal (içtimaî, toplumsal) kurumların egemene tabi olmak zorunda olduğunu belirtir¹⁷. Hobbes'un önerdiği devlet, "*gücün tek elde merkezleştiği, şiddeti kendi tekeline almış olan bir yeryüzü Tanrısı'dır*"¹⁸. Fakat insanlar, bu devleti tek tek iradelerini bir araya getirerek kurmuşlar ve tabii hak ve hürriyetlerini ona devretmişlerdir¹⁹. Hobbes'un teorisine göre, "*devlet, kendisini kuran bireylerin bu iradesine dayanmakta, kaynağını bundan almakta*"dır. Bu bağlamda Hobbes'un "*modern devletin resmini çizen ilk düşünür*" olduğu belirtilir²⁰. Hobbes'a göre, devletin doğuşu, egemen ve tebaanın belirme-

Kamu Hukuku, 10. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2014, s. 101.

13 OKANDAN, *age.*, s. 523.

14 AKAD & VURAL DİNÇKOL & BULUT, *age.*, s. 101.

15 BERİŞ H. Emrah, "Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi D, C. 63, S. 1, Yıl 2008, s. 58.*

16 GÜLSOY, Milletin Temsili, s. 73.

17 ERDOĞAN, Egemenliğin Dünü-Bugünü, s. 219.

18 SANCAR Mithat, "Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti", *Doğu-Batı D., Yıl 4, S. 13, Ocak 2001, s. 26.*

19 HOBBS Thomas, *Leviathan*, (Çev.: Semih LİM), 3. Baskı, YKY, İstanbul, 2001, s. 92-94.

20 GÜLSOY, Milletin Temsili, s. 73.

sine de işaret eder. Hobbes için egemenlik, devletle birlikte var olan bir olgu ve kavramdır. Hobbes, devletin egemenliğini, güvenlik endişesinden hareket edilen rasyonel bir zemine oturtmak suretiyle, siyasî bir kurum olarak devletin, hem tabii hukukla, hem de İlahî irade temelli kanunlarla bağlantısını kesmiş olmaktadır. Devlet otoritesinin kaynağı, toplumu oluşturan bireylerin şahsî güvenliklerini sağlama düşüncelerinin ürünü olarak ortaya çıkan *toplumsal sözleşme*de bulunduğu için, Hobbes'un teorisinde egemenliğin kaynağı Tanrı değil, toplumdur²¹. Bunun neticesi, devlet ile meşruluk kelimelerinin birlikte kullanıldığı ifadelerde, Tanrı kelimesine ihtiyaç duyulmamasıdır. Siyasî iktidarın meşrulaştırılması amacıyla teolojik destek arayışlarına gerek duymayan bu seküler yaklaşım, Rönesans ile başlayan fert eksenli ve akıl temelli yeni bir evren tasarımının siyaset teorisinde ulaştığı uç noktayı teşkil etmektedir²².

Egemenliğin siyasî pratikler açısından uluslararası zeminde belirmesi, 1648 yılında imzalanan Westphalia Antlaşmaları aracılığıyla olmuştur. Otuz Yıl Savaşları sonrasında Westphalia Antlaşmaları aracılığıyla teritorial açıdan kendi alanlarında hür bir şekilde hareket etmeyi ve birbirlerinin coğrafi sınırlarına saygı göstermeyi kabul eden prenslikler, egemenliğin karşılıklı kabulüne dayanan modern devletler sisteminin temellerini atmışlardır. Westphalia Antlaşmaları'nın modern devletin oluşumu açısından en ehemmiyetli neticesi, otorite ile toprak arasında bağ tesis edilmiş olması, bu şekilde kendi coğrafi sınırlar içerisinde devletin geniş bir özerkliğe sahip olduğunun kabul edilmiş olmasıdır²³.

Egemenlik, devlet ile birlikte ele alınan ve incelenen bir kavramdır; çünkü devlet ve egemenlik kavramları birlikte ortaya çıkmışlardır²⁴. Egemenliğe ilişkin şu tanımlar yapılır: Geniş manasıyla egemenlik, *bir toplumun mukadderatına ilişkin olarak "son sözü" söyleme yetkisi olduğu* söylenebilir²⁵. Egemenlik, *hiçbir denetime bağlı ve tabi olmayan kesin emirler verme gücüdür*²⁶ ve esas itibarıyla *emir ve kumanda hakkının kimde olduğunu belirler*²⁷.

B. Klasik Manada Egemenliğin Bazı Özellikleri

Kısaca "*aslî ve en yüce iktidar*" şeklinde de tanımlanan egemenliğin şu özellikleri mevcuttur:

21 AKAL Cemal Bali, *Sivil Toplumun Tanrısı*, 2. Baskı, Engin Yayınları, İstanbul, 1995, s. 111.

22 *İbid.*, s. 119.

23 BERİŞ, agm., s. 58–59.

24 TURHAN, agm., s. 218.

25 EROĞUL Cem, *Anatüzeğe Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş)*, İmaj Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2000, s. 6.

26 PAZARCI Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 2005, s. 148.

27 YAVUZ K. Haluk, *Türkiye'de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000, s. 65.

(1) *Egemenlik aslî bir iktidardır.* Egemen iktidar, bir başka otoriteden türememiş, bir başka iktidar tarafından kurulmamış²⁸, iktidarı ona bir başkası devretmemiştir²⁹. Egemenlik, devletin zatına mahsustur ve bizatihî kendisinde mevcuttur.

(2) *Egemenlik, en yüce (üstün) bir iktidardır.* Devlet, egemenliği kullanırken, kendisinden daha üstün bir başka otoriteye bağlı değildir³⁰. Egemen iktidar, bütün diğer iktidarların kendisine tabi olduğu, fakat kendisinin, hiçbir iktidara tabi olmadığı bir iktidardır³¹. Egemen iktidar, hiçbir güce tabi olmadığı için, en yüksek otorite ve kudrettir. Devlet içinde, devlet egemenliğinden başka ona eşit veya ondan üstün hiçbir otorite yoktur. Devlet, böyle bir kudret veya otoriteye izin vermez; izin vermesi kendisinin sonu olur; o otorite veya kudret devletin yerini alır³².

(3) *Egemenlik kayıtsız-şartsız (sınırsız, mutlak) bir iktidardır.* Egemen iktidar hiçbir kural ile sınırlandırılmış değildir; üstün ve sınırsız bir güçtür³³, eğer bir iktidar sınırlandırılmış ise onun *egemen* olduğu söylenemez³⁴. Tezi'ce göre, bu özellik, *egemenliğin aidiyetini* ifade emektedir; çünkü egemenlik, dışarıdan ve daha önceden var olan hiçbir normdan kaynaklanmamaktadır³⁵.

(4) *Egemen iktidar tek ve bölünmez bir bütündür,* her ne kadar devlet içerisinde, yasama, yürütme ve yargı işlevleri farklı organlar tarafından yerine getirilmekte ise de, bu durum, egemen iktidar olarak devlet iktidarının bölündüğü anlamına gelmez³⁶.

(5) *Egemen iktidar devir ve ferağ edilmez.* Bodin'e göre tek ve bölünmez olan egemenlik devredilemez³⁷. Egemenlik, devletin bir unsuru olduğu için, egemenliğin devri veya ondan feragat edilmesi, devletin sona ermesi anlamına gelecektir³⁸.

C. Egemenliğe İlişkin İkili Ayırım

1. İç Egemenlik: Bir Devletin kendi ülkesi içinde söz konusu olan iç egemenlik, devlet kudretinin; devletin siyasî iktidarının, ülke sınırları içinde,

28 TEZİÇ, *age.*, s. 140; ÖZER Atilla, "Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu", *Anayasa Yargısı*, C. 20, Yıl 2003, s. 187.

29 KABOĞLU İbrahim Ö., *Anayasa Hukuku Dersleri*, 9. Baskı, Legal Yayınları, İstanbul, 2014, s. 74.

30 TEZİÇ, *age.*, s. 140.

31 GÖZLER, *age.*, s. 164.

32 TEZİÇ, *age.*, s. 140.

33 ÖZKUL Fatih, "Ulusal İrade ve Hukuk Devleti", *Türkiye Barolar Birliği D.*,S. 94, Yıl 2011, s. 40.

34 GÖZLER, *age.*, s. 164.

35 TEZİÇ, *age.*, s. 140.

36 GÖZLER, *age.*, s. 164.

37 ÖZER, *Anayasa Hukuku*, s. 51.

38 GÖZLER, *age.*, s. 164; ÖZKUL, *agm.*, s. 41.

bütün bireylerin, toplumsal ve siyasî grupların, diğer iktidar sahibi gerçek ve tüzel kişilerin üzerinde olmasını, emretme ve yön verme yetkisine sahip olmasını³⁹, ülke içerisinde tüm vatandaşları, siyasî, sosyal vb. grupları ve kurumları bağlayıcı kararlar alabilen üstün emretme gücüne sahip siyasî otoriteyi ifade eder. İç egemenlik, devlet iktidarının kendisini, yani muhtevasını, kapsadığı yetkileri ifade etmek üzere de kullanılır⁴⁰. Bodin'e göre, egemenlik, devletin, kanun yapmak, savaş ve barış ilan etmek, af çıkarmak, yargılama yapmak, para basmak, vergi koymak ve toplamak gibi yetkilerinden oluşur. İç egemenlik dendiğinde, çoğunlukla devlet gücünün, en üstün, sınırsız, mutlak, bölünmez ve devredilmez nitelikleri kastedilmektedir. Belli bir ülke üzerinde ancak tek bir egemen güç olabilir ve üstün ve sınırsız bu güç bölünemez ve devredilemez. İç egemenlik, devlet kudretinin, kendi ülkesi içinde son sözü söyleyebilmesi manasına da gelir⁴¹. Bu ifadeyle özünde, egemenliğin, devlet içindeki siyasî karar alma mekanizmasına sahip olduğu anlatılmaktadır. İç egemenlik, devlet iktidarının sınırsız, en üstün ve bölünmez olması unsurlarına ilave olarak, aynı zamanda egemenlikten kaynaklanan devlet yetkilerini de ihtiva eder. İç egemenliğe sahip olan devlet, meşruluğunu ve üstün emretme gücünü kullanarak vatandaşlarına, yükümlülükler getirmekte, kendi hukuk düzenini kabul ettirmekte ve onu yürütmek imkânına sahip olmaktadır⁴².

2. Dış Egemenlik: Bir Devletin uluslar arası ilişkiler alanında söz konusu olan egemenliğine denir. Dış egemenlik, bir devletin, bir başka devlete bağımlı (tabi) olmamasını⁴³, diğer devletlerden aşağı konumda olmamasını, dış ilişkilerde öteki devletlerle hukuken eşit bir konumda olmasını ifade eder. Dış egemenlik, uluslararası hukuk bakımından *devletin bağımsızlığı* ile aynı anlama gelir⁴⁴. *Bağımsızlık*, devletin, hür iradesiyle kabul ettiği sınırlamalar dışında uluslararası alanda başka hiçbir sınırlamaya tabi tutulamaması olarak kendini gösterir⁴⁵.

Devletlerin bağımsızlığı ilkesinin, “devletlerin egemen eşitliği” ve “harici devletlerin bir devletin içişlerine karışmaması” şeklinde iki tür sonucu bulunmaktadır. “Devletlerin egemen eşitliği” ilkesi, günümüzde devletlerarası ilişkilerin, “hukukî eşitlik” statüsüne dayanması manasına gelmektedir. Uygulamada her ne kadar devletler arasında ekonomik, askerî, siyasî vb.

39 AKYILMAZ Bahtiyar, “Milli Egemenlik Kavramının Gelişimi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi D.*, C. 2, S. 1-2, Yıl 1998, s. 1.

40 GÖZLER, *age.*, s. 164.

41 AKAD & VURAL DİNÇKOL & BULUT, *age.*, s. 102; TURHAN, *agm.*, s. 217.

42 ÖZKUL, *agm.*, s. 39-40.

43 GÖNENÇ Levent, “Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi D.*, C. 56, S. 1, Yıl 2007, s. 148.

44 GÖZLER, *age.*, s. 163.

45 BAŞGİL Ali Fuat, *Esas Teşkilât Hukuku*, C. I, İstanbul, 1960, s. 178-179.

alanlarda değişen ölçülerde güç bakımından farklılıklar mevcut olsa da, her bir devlet uluslararası hukukta, haklar ve yükümlülükler bakımından eşit statüde kabul edilir⁴⁶.

Egemen devletlerin *içişlerine karışmama* ilkesi, uluslararası sistemin geleneksel anlayışında merkezi bir değere sahiptir. Egemen eşitlik ilkesinin uluslararası hukuktaki en somut tezahürü, bir devletin iç işlerine müdahalenin yasaklanmasıdır. Bir devletin siyasî rejimi ve millî yetki alanına giren konularla uluslararası toplumun ilgilenmemesi ve bu tür konular söz konusu olduğunda ilgili devlete müdahale edilmemesi gerekir⁴⁷.

İçişlerine karışmama ilkesi, Milletler Cemiyeti Sözleşmesinde (md. 15/8) ve 1965 Tarih ve 2131 Sayılı “Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğine Dair BM Genel Kurul Kararı”nda (md. 2/7)⁴⁸, 1970 Tarih ve 2625 Sayılı Devletlerarası İşbirliği ve Dostça İlişkiler başlıklı BM Genel Kurulu Bildirisinde⁴⁹ ve 1981 Tarih ve 36/103 Sayılı Devletlerin İç İşlerine Müdahale ve Her Türü Karışmanın Kabul Edilemezliği başlıklı BM Genel Kurulu Bildirisinde⁵⁰ kabul edilerek tanınmıştır. Buna göre bir devletin, başka bir devletin içişlerine hukuka aykırı olarak müdahale etmesinin en açık örneğini kuvvet kullanma oluşturur⁵¹.

II. EGEMENLİĞE İLİŞKİN ÇEŞİTLİ TEORİLER

A. Teokratik Egemenlik

Gelişmiş ve sistemleştirilmiş teokratik doktrinler Orta Çağ’ın sonları ve Yeni Çağ’ın başlarında Katolik Kilisesinin önemli bir rol oynamasıyla ortaya çıkmıştır. Batı’da kamusal yetkilerin bir merkezde toplanmaya (yetki temerküzü) başladığı bu çağlarda mutlak monarşilerin kurulmasıyla birlikte Kralların hükümlerlik haklarını meşru bir temele dayandırma zorunluluğu kendini gösterir⁵². Siyasî iktidarın İlahî kaynaklı olduğu yönündeki siyasî tasarım, ilhamını ortaçağ teolojisinden almaktaydı. Tan-

46 GÖZLER, *age.* s. 163; PAZARCI, *age.*, s. 25 vd.

47 ÖGÜT Selman, “Egemen Eşitlik Prensibine Modern Uluslararası Hukuk Açısından Bir İstisna Hali Olarak Yaklaşma”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF-HAD)**, C. 19, S. 3, Yıl 2013, s. 157.

48 “2131 Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty”, <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm>, (ET.: 23.11.2014).

49 “BM Antlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirge ve Eki (24 Ekim 1970)”, http://www.uhdigim.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_17.pdf, (ET.: 23.11.2014).

50 “Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States”, <http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36r103.htm>, (ET.: 23.11.2014).

51 ÖNCÜ Mehmet, “Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonlarının Hukukî Temelleri”, **Uluslararası Hukuk ve Politika D.**, C. 2, No. 6, Yıl 2006, s. 38.

52 YILDIRIM Murat, “Küreselleşme Sürecinde Egemenlik”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler D.**, C. 28, No. 1, Mayıs 2004, s. 39.

rı'nın iktidarı ile monarkın iktidarını kaynak itibarıyla aynı kabul eden bu siyasî tasavvur, özellikle Hıristiyan toplumlarında tecrübe edilmiştir. Bu tasavvura göre siyasî iktidar gücünü Tanrı'dan almakta ve uygulamalar Tanrı'nın iradesine dayanmaktaydı. Kötüleri cezalandırmak ve iyileri korumak için başvurulan yaptırımlar Tanrı'nın iradesinden başka bir şey değildi⁵³.

Teokratik egemenlik görüşleri için ortak husus, nihaî noktada egemenliğin, insanüstü-İlahî bir niteliği haiz olmasıdır. Bu teoriye göre, egemenlik Tanrı'ya (Allah'a) aittir. Bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir. İnsanüstü bir yetkiyi ifade eden ve kendisinde İlahî bir niteliğin bulunduğu kabul olunan iktidarın kaynağı, dünyayı ve kâinatı yaratan Tanrı'dır⁵⁴. Bütün Evrenin yaratıcısı Tanrı olduğuna göre, egemenlik de kökenini O'nda bulur. Tanrı'nın sahip olduğu egemenlik, yeryüzünde, O'nun namına insanlar tarafından kullanılır. Bu teoriye göre Tanrı kullarına emreder, kulları da O'na itaat etmek zorundadır. Bu emirler arasında devlet yönetimine ve egemenliğin kullanımına ilişkin hukukî kurallar da yer alır. Bu telakkide, bireylerin egemenin iradesini yansıtan emir ve kurallara itaat etmeleri zorunludur, şayet bunlara riayet edilmediği takdirde, ihlal eden kişi, manevî yaptırım boyutuyla *günahkâr*, hukukî yaptırım boyutuyla *suçlu* ithamlarına maruz kalır. Tanrı'nın iradesi ile egemen iktidarın iradesi bütünleştiği için, iktidarın İlahî kaynaklı olduğu yolundaki tez, zorba dahi olsa hükümdara itaat etmeyi Tanrı'ya itaat etmekle eşdeğerde görmektedir⁵⁵.

İlahî egemenlik doktrininin iki türü mevcuttur.

1. Tabiat-üstü (Doğa-üstü) İlahî Hukuk Doktrini: Tabiat-üstü hukuk doktrinine göre, Tanrı, toplum düzenini ve onun korunması amacıyla iktidarı yaratırken, aynı zamanda iktidarı kullanacak olanı da belirler. Bu görüşe göre, belli bir ülkede iktidar, Tanrı'nın seçtiği hükümdara ya da hanedana verilmiştir⁵⁶, iktidarı kullananlar, onu doğrudan Tanrı'dan alırlar⁵⁷. Bu doktrini benimseyen Robert Filmer'e (1610-1674) göre, egemenlik, hem Tanrı'ya aittir ve ondan gelir, hem de egemenliği kullanacak kişi ya da hanedan, doğrudan Tanrı tarafından belirlenir. Egemenliği kullanacak olan Kralların hak ve yetkileri de doğrudan Tanrı tarafından tayin edilir⁵⁸. Saint Paul'nin "*Bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir*" şeklindeki özlü sözünden hareketle Kralların iktidarlarını doğrudan doğruya Tanrı'nın kutsal iradesinden almaları düşüncesi gelişmiştir. Burada bizzat Kralın kişiliğinin İlahî niteliği söz

53 AY Mahmut, "Tanrı Tasavvurlarının Politik Tasarımlara Yansıması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi D.*, C. XLVI, S. 2, Yıl 2005, s. 116.

54 OKANDAN, *age.*, s. 750.

55 AY, *agm.*, s. 39.

56 TEZİÇ, *age.*, s. 104; KABOĞLU, *age.*, s. 81.

57 OKANDAN, *age.*, s. 752; GÖZLER, *age.*, s. 166.

58 OKANDAN, *age.*, s. 535.

konusu değildir; sadece iktidarının kaynağının İlahî nitelikte olduğu fikri üzerinde durulmaktadır⁵⁹. Kral, devletin başına Tanrı tarafından getirildiği, gücü sınırsız olduğu ve bu yetkiler de İlahî temelli olduğu için, kaynağı İlahî nitelikte olan bu Krala halkın karşı gelerek direnebilmesi mümkün değildir; bu vesileyle Kralın sınırsız gücü karşısında halkın hiçbir hak ve imkânı mevcut değildir⁶⁰. Kralın dizginsiz iktidarının kanun yoluyla tahdit edilebilmesi mümkün değildir. Çünkü İlahî temelli de olsa kanunları yapan merci Kraldır, Kralın yaptığı kuralların O'na üstün gelmesi düşünülemez; Kral kanunları dilediği zaman değiştirebilir⁶¹. Bu doktrin, bu hali ile teokratik esaslara dayalı mutlak monarşik yapılara meşruiyet kazandırmak için kullanılan bir araç olmuştur. Bu görüş, Avrupa'daki Papalık-Krallık mücadelesinde Kralların ileri sürdükleri bir izah tarzıdır. Onlar, Papalığı devre dışı bırakmak için egemenliğin metafizik kaynağı ile doğrudan bağlantı kurmayı uygun görmüşlerdir. Hayatın bütün alanlarını kuşatmayı hedefleyen mutlak monarşiler, dini tekellerine alarak, egemenliklerine kutsi bir mahiyet kazandırmak istemişlerdir⁶². İlahî hukuka dayalı monarşinin en saf teorisi, XIV. Louis'nin şu ifadelerinde yansıma bulur: “Tacımızı Tanrı'dan almaktayız; kanun koyma hakkı hiç kimse ile paylaşılmayan ve kimseye bağlı olmaksızın bize aittir”. Bu telakkiye göre, hükümdarlar yalnızca Tanrıya karşı sorumludurlar⁶³.

2. Providansiyel İlahî Hukuk Doktrin: Buna, “egemenliğin Tanrı'dan halk aracılığıyla alındığını ileri süren görüş” de denilmektedir. Bu görüşe göre, egemenlik, Tanrı'ya ait olmakla birlikte, Tanrı tarafından doğrudan doğruya değil de, Tanrı'nın, insanlar tarafından görünmeyen (manevî) yönlendirmesi altında belirlediği insanlar tarafından kullanılır⁶⁴. Tanrı, tabii ve insanî olayları, üstün iradesi ile yönlendirir⁶⁵. Bu yaklaşım açısından XIII. Asırda yaşayan St. Thomas Aquino'nun görüşleri iyi bir örnektir. Aquino, iktidarın Tanrı'dan kaynaklandığı, ancak kullanılması bakımından beşerî nitelik taşıması gerektiği fikrini benimser. O'na göre, bütün iktidarlar Tanrı'dan gelmekte ve Kral, başında bulunduğu topluluğun mutluluk içinde yaşamasını sağlamak üzere iktidarını Tanrı'dan almaktadır. Ancak kaynağı Tanrı'da olan siyasî iktidarı yeryüzünde kullanacak olanlar doğrudan Tanrı tarafından belirlenmediği gibi, Tanrı, bu iktidarın nasıl kullanılacağı konusunu da belirlememiş, bu konuda bir prensip koymamıştır. İktidarı kullanacakları ve hükümet şeklini toplum belirler⁶⁶.

59 KAPANİ, *Politika Bilimine Giriş*, s. 69.

60 OKANDAN, *age.*, s. 535.

61 *İbid.*, s. 535–536.

62 TEZİÇ, *age.*, s. 104, dn. 10, 105.

63 *İbid.*, s. 104.

64 *İbid.*, s. 105; GÖZLER, *age.*, s. 166.

65 OKANDAN, *age.*, s. 753.

66 *İbid.*, s. 211; TEZİÇ, *age.*, s. 105.

B. Demokratik Ya da Beşerî Egemenlik Teorisi

Teokratik egemenlik teorileri, her ne kadar 18. yüzyılın sonlarına kadar etkinliklerini korumuşlar ise de, bu yüzyılda ortaya çıkan yeni fikir akımları, iktidarın meşruiyet kaynağını yeryüzünde ve toplumda aramak gerektiği düşüncesini işlemeye başlamışlardır. Tabii hukuk okulu ve özellikle Rousseau tarafından geliştirilen bu fikirler, 1789 Fransız İhtilalini büyük ölçüde etkilemiştir. Millî egemenlik doktrini ihtilal ideolojisinin temel taşlarından biri olarak benimsenmiş ve bir anayasa ilkesi olarak Fransız pozitif hukukuna ve zamanla da Türkiye dahil birçok ülke anayasalarına yerleşmiştir⁶⁷.

Demokratik ya da daha kapsayıcı bir kavram olan beşerî egemenlik teorilerine göre, egemenlik, Tanrı'ya değil, halka, insanlara, millete ya da belli bir gruba aittir. Bu teoriler, egemenlik yetkisinin, hem kaynağının, hem de kullanımının belirlenmesinin topluma ya da İlahî temelli olmayan belli bir elit gruba ait olduğu görüşüne dayanır. Her ne kadar yaygın kullanım "*demokratik egemenlik*" kavramı ise de, bu kavramlaştırma eksiktir; İlahî nitelikli olmayan bütün egemenlik teorilerini kapsayıcılıktan uzaktır. Çünkü İlahî egemenlik teorisi haricinde kalan egemenlik teorilerinin tamamı demokratik değildir; hem demokratik, hem de İlahî nitelikte olmayan bazı egemenlik teorileri de vardır; "*demokratik egemenlik*" teorisi bunları kapsamaktan uzaktır. Bu vesileyle, daha kapsayıcı olan "*beşerî egemenlik*" teorisi kavramını tercih ediyorum.

Beşerî egemenlik anlayışının cari olduğu ülkelerin tamamının demokratik olduğu söylenemez. Dinî temelli olmayan otoriter ve totaliter rejimlerde egemenlik İlahî değil, beşerî temellidir, fakat bu ülkelerde egemenlik halka ya da millete değil, belli bir elit gruba aittir. Burada sadece demokratik devlete esas olan egemenlik teorileri üzerinde durulacaktır.

Özellikle 17. ve 18. Yüzyılların felsefî, siyasî ve hukukî görüşleri ile ve Fransız İhtilalinin açıkladığı prensiplerle gelişme imkânını bulan ve zamanımıza gelinceye değin birçok ülkenin pozitif kamu hukukuna hâkim olan "*iktidarın topluma ait olması*" yönünde teoriler gelişmiştir⁶⁸. Demokrasi ile yönetilen devletlerde egemenlik topluma ait olduğu halde, birbirinden farklı iki egemenlik teorisi geliştirilmiştir. Ortaçağda, feodal düzen içerisinde, toprak aristokrasinin tekelinde olduğu kabul edilen "*temsalcileri seçme*" ve "*temsil etme*" kavramları ile feodal düzen ile uyumlu olarak bölgesel çıkarların temsilini amaçlayan "*emredici vekâlet*" anlayışı, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda liberal ve tabii hukuk teorilerinin savdukları, insanların doğuştan kimi hak ve hürriyetlere sahip olduğu ve egemenliğin kaynağının halkta

67 GÜLSOY, Milletın Temsili, s. 73.

68 OKANDAN, *age.*, s. 759.

bulunduğu yönündeki görüşler ve ulus devlet düşüncesine paralel olarak, *halk egemenliği* ve *millî egemenlik* kavramları doğrultusunda gelişim göstermiştir⁶⁹. Egemenliğin kaynağını *halka* ya da *millete* dayandıran görüşler, Fransız ihtilali döneminde ortaya çıkmıştır⁷⁰. Millî egemenlik ilkesi ile halk egemenliği ilkesinin birbirinden ayrı olduğu Carrre de Malberg tarafından ileri sürülmüş ve bu ayırım pek çok kamu hukukçusu tarafından kabul görmüştür⁷¹.

1. Milli (Ulusal) Egemenlik (Hâkimiyet) Teorisi: Bu teoriyi, Fransız İhtilali döneminde, ilkin Malby geliştirmiş, daha sonra Sieyes tarafından sistemli hale getirilmiştir. Millî egemenlik teorisi, 1789 Fransız İhtilalinin ilan ettiği en önemli temel ilkelerden birisidir. 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesinin 3. maddesine göre, “*her egemenliğin temeli, esasen millettir. Hiçbir kuruluş, hiçbir birey, milletten kaynaklanmayan bir yetkiyi kullanamaz*”. Bu teori, daha sonraki yıllarda hem Fransız (1793 Fransız Anayasası hariç), hem de diğer Kara Avrupa’sı ülkelerin Anayasalarında ifadesini bulmuştur⁷². 1791 Fransız Anayasasına göre, “*egemenlik, bir, bölünmez, devredilmez ve zamanaşımına uğramaz, millete aittir; halkın hiçbir zümresi, hiçbir birey onu kullanamaz. (...) kendisinden bütün iktidarın kaynaklandığı millet, onları ancak temsil yoluyla kullanabilir. Fransa Anayasası temsilîdir*”⁷³.

Buna göre egemenlik, krala, İlahî bir güce ya da somut bir varlık olan halka değil, soyut bir bütünlük olan millete aittir. Millet, bölünmez bir bütün olarak, kendisini oluşturan bireylerin toplamından ve iradelerinden ayrı ve onların sentezinden ortaya çıkmış, onların üstünde yer alan kendisine mahsus müstakil bir manevî varlıktır; bir hükmî şahıstır, kendine mahsus bir kişilik ve iradeye sahiptir. Üstün güç, egemen iktidar, kolektif kişiliğe sahip olan millete aittir; bu güç ve iktidarın kaynağı millettir⁷⁴. *Millet*, anlam itibariyle *halk* kavramından farklıdır. *Halk*, somut bir varlık olarak belli bir dönemde yaşayan bireylerin toplamını ifade ettiği halde, *millet*, belli bir dönemde bir ülkede yaşayan ve toplumu oluşturan fertlerin toplamı değil, aksine halen yaşamakta olanlarla birlikte geçmiş ve gelecekteki nesilleri de bütünlük içinde kapsayan, toplumu oluşturan insanlardan farklı, fertlerin iradesinin üstünde bir iradeye sahip soyut ve manevî bir varlıktır⁷⁵. Bu vesileyle milletin

69 ALİEFENDİOĞLU Yılmaz, “Temsili Demokrasinin ‘Seçim’ Ayağı”, *Türkiye Barolar Birliği D.*, S. 60, Yıl 2005, s. 2.

70 AKYILMAZ, agm., s. 4.

71 ÖZÇELİK Selçuk, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, İstanbul, 1982, s. 80; AKYILMAZ, agm., s. 4.

72 TEZİÇ, age., s. 112.

73 *İbid.*, s. 112; KABOĞLU, age., s. 172.

74 GİRİTLİ İsmet & SARMAŞIK Jale, *Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 39.

75 BAŞÇİL Ali Fuat, *Türkiye’nin Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri*, C. 1, Fasikül 1, Baha Matbaası, İstanbul, 1957, s. 150; ÖZÇELİK, age., s. 79; SARICA Murat, *Fransa ve İngiltere’de*

kapsamına, sadece yaşayan insanlar değil, bunların yanında, geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak olanlar da dâhildir⁷⁶.

Fransa'da eski mutlak monarşi rejimine karşı bir mücadele aracı olarak kullanılan *egemenlik*, Kraldan alınarak millete tevdi edilmiştir. Bu açıdan "millî egemenlik", bir yandan monarkın mutlak egemenliğine son verirken, diğer yandan da iktidarın somut halk yığınlarının eline geçmesine ve vatandaşlar tarafından doğrudan kullanılmasına mani olacak bir formüldür⁷⁷.

Dönemin sosyal şartları dikkate alındığında, *millî egemenlik* ilkesinin benimsenmesinin gerekçesi şu şekilde izah edilir. "*Fransız İhtilalini yapan burjuvazi, halk yığınlarının henüz yeterli siyasî deneyime sahip olmadıklarını ileri sürerek egemenliğin halk yığınları tarafından doğrudan kullanılmasına mani olmak istemiştir*"⁷⁸.

Millî egemenlik ilkesine göre, egemen güç, üstün bir iradeyi temsil eder ve bu üstün irade ile de sınırsız bir emretme gücü söz konusu olur, devletin ülkesi üzerinde yaşayan gerçek ve tüzel kişilerin de, bu üstün iradeye karşı sınırsız boyun eğme yükümlülüğü bulunmaktadır⁷⁹.

Millî egemenlik teorisine göre, egemenlik, tek tek vatandaşlara ya da onların toplamına ait değil, soyut bir varlık olan millete ait olduğu için, vatandaşlara tanınan oy kullanmak (seçim) yetkisi, *hak* değil, bir *görevdir* (görev seçmenlik)⁸⁰; milletin temsilcilerini seçme görevidir; seçmenler oy kullanarak milletin seçim organını oluşturmuş olmaktadır. Seçmenler, oy kullandıkları bir kamu görevini yerine getirmiş olmaktadır⁸¹. Millet soyut olduğu için, bu yetkiyi doğrudan kullanması mümkün değildir, bu vesileyle, millet, iradesini kullanmak üzere görevlilere ihtiyaç duyar. Temsil yetkisini millet namına kullanacak olan temsilcileri seçmekle görevli olan bu kişiler seçmenlerdir⁸².

Oy vermek millet tarafından seçmenlere yüklenen bir görevin yerine getirilmesi anlamına geldiği için, millet, kendi faydası gerektirdiğinde, çekimserliği men ederek, seçim yetkisinin kullanılmasını görevli kabul edilen seçmenler için mecburi hale getirebilir⁸³, buna mecburi oy sistemi denir. Bu durumda seçmen olabilmek için lüzumlu şartları haiz olan kişilerin oy kul-

---

Emredici Vekâletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1969, s. 175-178.

76 GÖZLER, *age.*, s. 167.

77 TEZİÇ, *age.*, s. 111.

78 *İbid.*, s. 111.

79 OKANDAN, *age.*, s. 759.

80 KABOĞLU, *age.*, s. 173; GÖZLER, *age.*, s. 167.

81 TEZİÇ, *age.*, s. 309.

82 GÖZLER, *age.*, s. 167.

83 TEZİÇ, *age.*, s. 310.

lanmaları mecburidir. Bu vesileyle, Türkiye’de 2839 Sayılı Kanun (md. 63) ile 2972 Sayılı Kanunda (m d. 67) yer alan hükümlerde olduğu gibi seçimlerde oy kullanmayanlara para cezasının öngörülmesi yoluyla görevli seçmenlerin oy kullanmaya zorlanmaları, millî egemenlik ilkesi ile çelişme arz etmez⁸⁴.

Millî egemenlik ilkesine göre, seçmenler, kendi özel iradelerini değil, görevli olarak milletin iradesini açıklamış olurlar; bu vesileyle oy hakkı, bütün vatandaşlara değil, bu görevi millet adına layıkıyla yerine getirecek ve milletin niteliğine en elverişli temsilcileri seçebilecek eğitimli ve iktisadi durumu iyi olan, bir diğer ifadeyle seçme yeterliğine sahip olan donanımlı kişilere verilmelidir. Kısaca, millet, seçme yetkisini, buna en yetenekli olan kişilere verir⁸⁵. Millet, temsilci seçme görevini yaş itibarıyla aynı konumda olan tüm seçmenlere vermeyebilir. Bu vesileyle, bir ülkede *genel oy* ilkesi yerine *kısıtlı oy* ilkesinin benimsenmiş olması, millî egemenlik ilkesi ile çelişmez⁸⁶. Nitekim millî egemenlik ilkesinin benimsendiği 1789 Fransız İhtilali sonrası dönemde kabul edilen 1791 Anayasasında, oy hakkını kendi sınıfının bir imtiyazı olarak görmekte olan devrimci burjuvazi, vatandaşları, *aktif* ve *pasif* vatandaşlar şeklinde ikiye ayırarak, *pasif* vatandaşları, 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesinde belirtilen bütün haklardan faydalandırmalarına karşılık, seçme ve seçilme hakkından mahrum bırakmıştır. 1791 Fransız Anayasasına göre, “en az 25 yaşında olan ve devlete belli oranda (en az üç iş günü değerinde) vergi ödeyen *aktif* vatandaşlar, seçme ve seçilme hakkına sahiptirler”⁸⁷.

Millet, halihazırda yaşayan, geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak olanları bütünlük içerisinde kapsayan soyut bir şahsiyet olması sebebiyle, egemenlik yetkisinin doğrudan kullanması mümkün olmadığı için, vatandaşlar, egemenliğin doğrudan kendileri tarafından kullanılmasını ileri sürmezler, millî egemenlik teorisi, temsili demokrasi ile uyumludur; zorunlu olarak egemenliği millet namına kullanacak temsilcilere ihtiyaç vardır. Bu vesileyle egemenliğin millete geçmiş olması temsili sistemin ortaya çıkmasına yol açmıştır⁸⁸. Egemenlik sadece temsilciler vasıtasıyla kullanılabilir olduğu için, millî emenlik teorisinin benimsendiği ülkelerde *referandum*, *halk vetosu*, *halk teşebbüsü* vb. *yarı doğrudan demokrasi kurumlarına* yer yoktur⁸⁹.

Egemenlik, kanun koyma ve karar alma hakkı olarak, tek tek seçmenlerin değil, bütün ve kolektif bir şahsiyet olan millete aittir. Millet, seçmenleri vasıtasıyla bu hakkını, anayasada belirtilen sınırlar çerçevesinde kullanmak

84 *Ibid.*, s. 310; GÖZLER, *age.*, s. 168.

85 TEZİÇ, *age.*, s. 309.

86 *Ibid.*, s. 310; KABOĞLU, *age.*, s. 173; GÖZLER, *age.*, s. 168; GİRİTLİ & SARMAŞIK, *age.*, s. 39.

87 TEZİÇ, *age.*, s. 111–112.

88 *Ibid.*, s. 111.

89 GÖZLER, *age.*, s. 168.

üzere meclise verir. Bu vesileyle, bu telakkide, milletin temsilcisi kolektif bir varlık olan yasama meclistir⁹⁰.

Millî egemenlik ilkesine göre temsilciler, belli bir bölgenin, siyasî partinin veya onu seçen belli bir seçmen topluluğunun değil, tüm milletin temsilcisidirler. Temsilciler, millî iradeyi, kendisini seçen seçmen veya grubun emirler ve talimatlarına bağlı olarak değil, kendi bağımsız hür ve serbest iradesine göre kullanır. Toplum adına karar verirken, toplum için en uygun olduğunu düşündüğü kararı, hiçbir vaadle ya da talimatla bağlı kalmaksızın serbestçe alır⁹¹.

Seçmenler tarafından seçilen temsilcilere verilen görev, millîdir, temsîldir ve tamdır. Bu sebeple, temsilciler, belli seçim bölgesindeki seçmenler tarafından seçilseler de, sadece kendisini seçen seçmenleri değil, bütün milleti temsil ederler; millet adına hareket ederler; kendisini seçen seçmenlerin emir ve talimatlarına tabi ve bağlı değildirler. Bu vesileyle temsilciler, millî iradeyi temsilen kullandıkları oyları seçmenlerin talimatlarından bağımsız olarak kendi serbest iradelerine uygun olarak kullanırlar. Temsilciler milletin bütününe temsil ettikleri için, emredici vekâletle bağlı olmazlar; millî egemenlik teorisinde emredici vekâlet yoktur⁹². Seçmenler tarafından görevden alınamayan temsilciler görevlerini milletin iradesine uygun olarak bağımsız bir şekilde yerine getirirler⁹³. Nitekim Fransa'da 1789 İhtilali döneminde 23.06.1789 Tarihli Bildiri ile Kral XVI. Louis, emredici vekâleti yasaklamış ve millî egemenlik ilkesi ile uyumlu olarak, *temsili vekâlet* ya da *siyasî temsil*, anayasal ilke olarak günümüze kadar süregelmiştir⁹⁴.

Emredici vekâletin men edilmesine yol açan pratik sebeplerin en önemlisi, emredici vekâletin, siyasî bir faaliyet olan yasama faaliyetleri ile bağdaşmamasıdır. Çünkü 4 ya da 5 yıl gibi bir seçim dönemi için seçilen temsilcilerin, karşılaşmış oldukları çok çeşitli, bir kısmı çok karmaşık ve teknik özellikler taşıyan ülke sorunlarının hemen her birisi hakkında, seçmenlerden tatmin edici yönde talimat almaları mümkün olamamaktadır. Önceden öngörülemeyen her bir konunun gündeme gelmesi üzerine, temsilcinin söz konusu konuyu seçildiği bölgeye giderek seçmenlerine danışabilmesi, hem güçlüklerle sebep olabilmekte, hem bu danışmadan çoğu kereler tatmin edici cevaplar alınabilmesi söz konusu olamamakta, hem de seçmenlerin hemen her konuda aynı fikirde olmamaları bu müracaatın akim kalmasına sebep olabilmekte idi. Emredici vekâlet, belki, kısa süreli toplanan, gündemi önceden belli olan

90 BAŞGİL, *Esas Teşkilat Hukuku*, s. 235; TEZİÇ, *age.*, s. 117.

91 ÖZÇELİK, *age.*, s. 79.

92 KABOĞLU, *age.*, s. 173; GÖZLER, *age.*, s. 168; GİRİTLİ & SARMAŞIK, *age.*, s. 39; TEZİÇ, *age.*, s. 116.

93 KABOĞLU, *age.*, s. 173.

94 TEZİÇ, *age.*, s. 116–117.

ve seçmenlerin hakkında görüş beyan edebileceği basitlikte olan konularda vekillere görüş beyan ederek emir ve talimat verebilir ise de, karmaşık yapılı teknik konuların da görüşüldüğü yasama faaliyetlerinin yürütüldüğü uzun süreli yasama faaliyetlerinde bunun mümkün olamayacağı söylenebilir⁹⁵.

Emredici vekâletin men edilerek yeni temsilî vekâlet anlayışının benimsenmesinin teorik temelini ise yasama meclisi üyelerinin, kendisini seçen seçmenleri ya da belli bir bölgeyi veya zümreyi değil, milleti temsil eder hale gelmeleri teşkil etmektedir. Çünkü tüm milleti temsil eden bir temsilci, belli bir bölgede yaşayan seçmenlerin emir ve talimatları ile bağlı olamaz ve onlar tarafından azledilemez⁹⁶.

2. Milli Egemenlik Teorisine Yönelik Geliştirilen Eleştiriler: Devletin, ülkesi ve vatandaşları üzerinde sahip olduğu *iktidar* yetkisinin “**egemenlik**” olarak adlandırılması her ne kadar alışılmış bir durum gibi görünse de, egemenlik, bugün artık eskisi gibi *mutlak bir yetki* olarak anlaşılmamaktadır. Nitekim günümüzde gerek hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkesi, gerekse küreselleşmenin siyasî, iktisadî ve hukukî bazı sonuçları, devletlerin, hem iç, hem de dış egemenliğini önemli ölçüde azaltmış veya değişen ölçülerde kayıtlı hale getirmiş bulunmaktadır⁹⁷.

Millî egemenlik ilkesinin klasik manası, Fransız hukukçulardan Léon Duguit tarafından *ispatı imkânsız, faydasız ve realiteye aykırı*, Joseph Barthélemy ve Paul Duez tarafından *sun’î, hayalî, faydasız ve tehlikeli*, Charles Benoist tarafından *mistik ve zararlı*, Maurice Hauriou tarafından *anlaşılması imkânsız, hatalı ve gerçek olmayan bir görüş* şeklinde tavsif edilerek ciddi manada eleştirilmiştir⁹⁸.

Millî egemenlik teorisinde millet, soyut bir varlık olarak düşünülmekte, temsilcilere, soyut varlık olan ve geçmiş ve gelecekteki nesilleri de kapsayan millet namına temsil yetkisi, yaşayan toplum üyeleri tarafından verilmektedir. Oysa vekâlet ve temsiliyet, ancak hayatta olanlar için söz konusu olabilir; henüz doğmamış olan ve geçmişte yaşayıp hâlihazırda yaşamayanların hukuken ve fiilen temsilinden söz edilemez. Bir diğer ifadeyle ölmüş kişilerle daha doğmamış olan kişilerin temsil ilişkisine esas olabilecek iradelerinin mevcut olduğundan söz edilemez⁹⁹. Bu vesileyle, soyut bir varlık olan milletin temsili yoluyla ortaya konulduğu ifade edilen “millî irade” bir fiksiyondan (varsayım, faraziye) başka bir şey değildir¹⁰⁰.

“Egemenlik”, klasik anlamı sebebiyle kötü çağrışımları olan bir keli-

95 *İbid.*, s. 116.

96 *İbid.*, s. 116; KABOĞLU, *age.*, s. 173; GÖZLER, *age.*, s. 168.

97 ERDOĞAN Mustafa, **Anayasa Hukuku**, 7. Baskı, Orion Yayınları, Ankara, 2011, s. 7.

98 OKANDAN, *age.*, s. 764-265.

99 GÖZLER, *age.*, s. 171; KAPANİ, **Politika Bilimine Giriş**, s. 77.

100 KAPANİ, **Politika Bilimine Giriş**, s. 77.

medir. Mutlak, bölünmez, devredilmez, tek ve daimi olma özellikleri ile donanımlı (mücehhez) olan klasik egemenlik anlayışı, son iki yüz yılı aşkın zaman dilimine yayılan anayasacılık hareketleri neticesinde ortaya çıkan ve devleti sınırlandırmayı ve onu hukuka bağlı kılmayı amaçlayan ilkelerle bağdaşmamaktadır. Millî egemenlik teorisinin temel kavramı olan egemenlik, mutlak, üstün ve sınırsız bir güç olması itibarıyla günümüzdeki anayasacılık düşüncesi ve hukuk devleti ilkesi ile çelişmektedir¹⁰¹. Hem dünyevî / seküler olan, hem de yüceltilen egemenliğin mutlaka sınırlanması gerektiği, zaman içerisinde insanoğlu tarafından anayasacılık hareketleri ile birlikte ileri sürülmeye başlanmıştır¹⁰². Anayasacılık düşüncesi¹⁰³ ve hukuk devleti ilkesinin kabulüyle birlikte mutlak yetkinin zaman içerisinde belirli sınırlar dahilinde kullanılabileceği kabul edilmiş ve sınırlı egemenlik anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu yöndeki gelişmelerle mutlak ve üstün egemenlik anlayışının bağdaştırılması mümkün değildir. Anayasacılık düşüncesi ve hukuk devleti ilkesi ile egemenliğin mutlaklığı ortadan kalkmıştır¹⁰⁴. Mutlak egemenlik, bir devleti mutlak bir rejime götürür. Hukuk devleti veya anayasal devlet ise hukukla bağlı ve sınırlı devlet anlayışına dayanır. Bu anlayış içinde sınırsız güç fikrine yer yoktur. Hukuk devletinin olduğu toplumlarda olsa olsa hukukun üstünlüğü söz konusu olabilir¹⁰⁵.

Hukuk devletini karakterize eden özellik, esasen ne cebir kullanma gücü ve tekelidir, ne de egemenliktir. Hukuk devletinde, *“haklı olmanın ölçütü güçlü olmak”* değildir; güç, sadece haklı ve meşru amaçlar için kullanılabilir. Devleti, *“hukuk yapma gücü”* manasında egemenlikle tanımlamak da hukuk devleti ile çelişir. Çünkü *toplum üzerinde dilediği şekilde tasarrufta bulunma ve her dilediğini “hukuk” yapma yetkisi olarak anlaşılan* egemenlik kavramı, hukuku, devlet iktidarı karşısında ikincil (talî) ve bağımlı hale getirecektir. Oysa bir hukuk devletinde, ikincil (talî) ve hukuka bağlı konumda olan egemendir; yani devlettir¹⁰⁶.

Millî egemenlik ilkesinin neticelerinden birisi de, *“millet”i temsil ettiği ifade edilen kurumların, böyle olmayanlar karşısında siyasî ve hukukî bakımdan üstün bir konuma sahip olmalarıdır*. Buna, demokrasi teorisinde *“seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğü”* denmektedir. Klasik manada egemenlik anlayışında bu üstünlük mutlaktır. Oysa bir hukuk devletinde

101 TURHAN, agm., s. 224.

102 ECKSTEİN Harry, “Devlet ‘Bilimi’ Üzerine”, *Devlet ve Hukuk Üzerine Yazılar*, (Çev.: Mehmet TURHAN), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s. 58.

103 ARSLAN Zühtü, *Anayasa Teorisi*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 22.

104 İNCEOĞLU Sibel, “Türkiye: AB’nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı”, *Anayasa Yargısı*, C. 22, Yıl 2005, s. 231.

105 TURHAN, agm., s. 224.

106 ERDOĞAN, *Anayasa Hukuku*, s. 70.

bu üstünlük, mutlak değildir; burada söz konusu olan hukukla sınırlı bir üstünlüktür¹⁰⁷.

Klasik egemenlik anlayışının, insan haklarına ve genel hukuk güvencelerine dayanan liberal ya da anayasal-demokratik bir devletle (anayasal demokrasi) bağdaşmasına da imkân yoktur. Anayasal demokrasi, devlet iktidarının, anayasal zeminde insan hakları lehine sınırlandırıldığı demokrasidir. Anayasal demokrasi, “anayasal devlet”le “demokratik devlet”in bir sentezidir. Bu çerçevede, anayasal demokrasinin amacı, siyasî hürriyeti garanti etmek üzere, demokratik devleti anayasayla ve anayasacılığın teknikleriyle sınırlamak şeklinde özetlenebilir¹⁰⁸. Bu demokrasi anlayışında, devlet bünyesinde yer alan egemenliği kullanıcı organların yetkileri anayasal zeminde insan hakları lehine sınırlandırılmıştır; artık dizginsiz, mutlak, sınırsız, üstün bir egemen devlet değil, anayasal zeminde insan hakları ile sınırlı bir devlet söz konusudur. Bu vesileyle egemenliğin “millete ait” sayılıyor olması, klasik manada egemenlik-anayasal demokrasi bağdaşmazlığını ortadan kaldırmaz¹⁰⁹.

Millî egemenlik ilkesinde, millet kelimesi, geçmişte yaşayanları, gelecekte yaşayacak olanları ve hâlihazırda hayatta olanları bütünlük içerisinde kapsamaktadır. Hâlihazırda yaşayan halk, egemenliğin kullanılmasında milletin görevlileri olarak görülmektedir. Soyut millet namına ortaya çıktığı ifade edilen üstün irade, yaşayan toplum üzerinde, onların doğrudan iradesine itibar etmeyen üstün bir güç olduğu tasavvur edildiği için, halk, bir ölçüde soyut ve farazi bir varlık adına yönetilen edilgen unsurlar haline getirilmektedir. Bu telakkinin, yönetimde halkın etkin olmasını öngören demokrasi teorisi ile bağdaşırılığı bulunmamaktadır.

Millî egemenlik telakkisinde ortaya çıkabilecek en büyük tehlike, kutsallaştırılan “millî irade” kavramı arkasına sığınarak, parlamentoda çoğunluğunu elinde bulunduranların kendilerini bütün milletin temsilcisi olarak görmeleri neticesinde, anayasal demokrasi ile çelişen düzenlemeler yapabilmeleridir¹¹⁰. Bunun neticesinde, toplumda azınlıkta kalanların hak ve hürriyetlerinin, millî irade adına budanması ya da değişen ölçülerde, eşitlik ilkesi zedelenecek, bazen özleri yok edilebilecek şekilde örselenmesi riski ortaya çıkmaktadır.

Millî egemenlik ilkesinde elitist (seçkin) bir anlayışı yansıtan “görev seçmen” anlayışı ve sadece liyakatli vatandaşların oy kullanmasına imkân veren sınırlı oy ilkesi, günümüzde “genel oy” ilkesinin yaygın bir şekilde benimsen-

107 *İbid.*, s. 236.

108 *İbid.*, s. 116.

109 *İbid.*, s. 236.

110 AKYILMAZ, agm., s. 12.

diği demokrasi uygulamaları ile uyumlu değildir.

Millet soyutlaması neticesinde, milletin iradesi olarak yaftalanarak mutlaklaştırılan yetkilerin, yaşayan toplum üzerinde kullanılacak bir mutlak güce dönüştürülebilmesi riski ortaya çıkabilmektedir. Bunun neticesinde millî egemenlik kavramı vasıtasıyla *demokrasinin müsadere edilmesi*; demokrasinin, belli bir “*siyasî sınıfın*” çıkarlarına hizmet eden bir araç haline getirilebilmesi mümkün ve muhtemel hale gelebilecektir¹¹¹.

Klasik egemenlik kavramı, “*tek, bölünmez ve en üstün olma*” niteliklerine sahip olması bakımından federal devleti açıklama konusunda güçlüklerle karşılaşmaktadır¹¹². Federal devlette, aynı kümelenme içerisinde, iki türden devletin bir arada ve üst üste var olması durumu söz konusudur; bunlar: federal devlet ve federe (üye) devletlerdir. Federal devlet yapılıması içerisinde, her iki devletten hiç birisi, klasik manada egemen değildir. Çünkü federal devletin iktidarı federe devletlerin varlığı ile, federe devletlerin iktidarları da, federal devletin varlığı ile sınırlandırılmıştır¹¹³. Bir diğer ifadeyle, federal devlette, merkezi devlet yanında belli konularda ona bağımlı olan birden fazla federe devlet vardır. Devletin, “*mutlaka üstün (mutlak) egemen güce sahip olması*” gerektiği söylendiğinde, her bir federe devlete devlet niteliğini tanıyabilmek için onlara klasik anlamda egemenlik tanımak gerektir. Oysa federal yapı içerisinde sadece merkezi devletin devletlerarası ilişkilerde tüzel kişiliği mevcuttur; federe devletlerin uluslararası ilişkilerde bir hukukî kişiliği yoktur¹¹⁴. Bir diğer ifadeyle Federal devlet, dış ilişkiler bağlamında üniter devlet gibidir. Başta uluslararası sözleşmeler yapmak üzere federe devletler bu alanda yetkisizdir. Klasik egemenlik anlayışına göre ise her bir federe devletin, iç ve dış egemenlik haklarına birlikte sahip olması gerekir. Böyle bir durumda federal yapı içinde merkezi devlet ortadan kalkmış olacaktır¹¹⁵. Şayet federe devletler egemen olarak kabul edilecek olursa, federasyonla konfederasyon arasında herhangi bir fark kalmayacak ya da federasyon konfederasyona dönüşmüş olacaktır. Bu telakkinin günümüz federal yapılanma gerçekliği ile bağdaşırılığı mevcut değildir.

Diğer yandan merkezi (federal) devletin egemen devlet olarak kabul edilmesi halinde ise federe devletlerin, üniter devletlerdeki mülki bölünmeler gibi kabul edilmeleri gerekecektir. Bu durum da, bizi federal devlet gerçekliğini bütünüyle inkâra götürecektir¹¹⁶.

111 KABOĞLU, *age.*, s. 174.

112 TEZİÇ, *age.*, s. 141.

113 *İbid.*, s. 141-142.

114 GÖZLER, *age.*, s. 207-205.

115 TURHAN, *agm.*, s. 225.

116 *İbid.*, s. 225.

Federal devlette, devletin, yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının, hem merkezi (federal) devlet, hem de federe devletler düzeyinde kullanılıyor olması neticesinde egemenliğin bölünmesi olgusu ortaya çıkmış olmaktadır ki, bu durum, klasik egemenlik anlayışı ile çelişir nitelikte kabul edilmektedir¹¹⁷. Bir diğer ifadeyle, mesele klasik egemenlik açısından tahlil edilecek olursa, bir devlette sadece tek bir egemen güç olması gerektiği halde, federal devlette iç egemenlik konusunda birden çok güç ortaya çıkmakta olduğu için, bu durum klasik egemenlik anlayışının bir özelliği olan “egemenliğin bölünmezliği” ilkesi ile çelişmektedir. Şayet devletin temel kriteri olarak klasik manada egemenlik ilkesi kabul edilecek olursa, ABD, Federal Almanya, Rusya ve İsviçre gibi federal yapıya sahip birçok ülkenin devlet niteliğini haiz olmadıkları söylenebilir¹¹⁸. Oysa bunu iddia etmenin halen tatbik edilmekte olan federal devlet yapılanması gerçekliği ile bağdaşırılığı bulunmamaktadır.

Millî egemenlik teorisinde egemenliğin millet tarafından temsilciler vasıtasıyla kullanıldığı ifade edilmektedir. Millî egemenlik anlayışı, parlamenter sistemin tatbik edildiği ülkelerde özellikle siyasî partilerin siyasî hayatta birinci sınıfa çıkarılması neticesinde anlamını büyük ölçüde kaybetmiş durumdadır. Çoğu kereler fiilî işleyiş itibariyle egemenliğin, soyut millet namına kullanılmadığı, temsilcilerin bu egemenliği millet namına bağımsız iradesi ile değil, ya yoğun kamuoyu baskısı altında ya da değişik tonlarda var olan parti disiplini içerisinde lider kadrolarının belirleyiciliğinde kullanıldığı görülmektedir. Sıkı parti disiplini sayesinde, millî irade şeklinde ifade edilen irade, esasen siyasî iktidarı elinde tutan parti ya da üst yöneticilerinin, liderlerin iradesine dönüşebilmektedir. Bu vesileyle siyasî partiler, kendi içyapılarında kuvvetli ve oligarşik eğilimler gösterebilmektedir¹¹⁹. Bu yapılanma içerisinde, temsilcilerin, klasik egemenlik anlayışında kuvvetle vurgulandığı şekilde millet namına, milleti temsilen bağımsız iradeleri ile değil, siyasî parti yöneticilerinin irade ve yönlendirmeleri ile parlamentoda oy kullandıkları gözlemlenmektedir. Dolayısıyla millî egemenlik teorisinin, katı parti disiplininin söz konusu olduğu parlamenter rejimle bağdaşırılığı bulunmamaktadır.

Klasik egemenlik anlayışı, kuvvetler ayrılığı ilkesi ile de uyumlu değildir. Locke ve Montesquieu tarafından geliştirilen kuvvetler ayrılığı ilkesi ile egemenliğin bölünmezliği ortadan kalkmıştır¹²⁰. Kuvvetler ayrılığı ilkesi ile birlikte artık egemen olarak davranacak bir tek organ yoktur;

117 HAKYEMEZ Yusuf Şevki, **Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 110 vd.

118 TEZİÇ, *age.*, s. 142.

119 ÖZBUDUN Ergun, **Siyasal Partiler**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, s. 163.

120 İNCEOĞLU, *agm.* s. 231.

çeşitli organlara sınırları önceden tayin edilmiş belli konularda karar verme yetkileri tanınmıştır. Montesquieu'nun düşüncesine göre, yasama, yürütme ve yargı iktidarlarının, tek bir kişi veya soylular topluluğu veya belli bir grup ya da halk tarafından tek başına kullanılması; bir diğer ifadeyle bu üç kuvvetin tek bir elde toplanması halinde hürriyetler tamamen ortadan kalkacak, insanlar için her şey bitecek¹²¹, iktidarın kötüye kullanılması yoluyla koyu bir istibdat (despotizm) yönetimi ortaya çıkacaktır. John Locke'un devlet iktidarının sınırlandırılması için düşündüğü mekanizmalardan birisi de kuvvetler ayrılığı ilkesidir¹²². Bu görüşe uygun olarak düzenlenen anayasalarda, devlet gücü, yasama, yürütme ve yargılama iktidarlara olarak düzenlenmiş, bu şekilde devlet iktidarının ve yetkilerinin bölünmesi neticesinde, farklı yetkileri kullanan çeşitli erklerin sadece kendi alanlarında etkin oldukları bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Yani egemenliğin kullanılışı, benimsenen hükümet sisteminin özelliğine bağlı olarak, birbirinden az veya çok bağımlı olan organlar arasında tahsis edilmiştir. Bu açıklamalar, klasik egemenlik anlayışı ile uyumsuzdur. Çünkü egemenliğin kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir gereği olarak çeşitli unsurlara bölünmesi, her parçasının ayrı bir organa verilmesi ve her bir organın kendi iktidar alanı içinde egemen olmasının, "egemenliğin, tek ve bölünmez bir güç" olarak kabul edildiği klasik egemenlik anlayışı ile bağdaşırılığından söz edilemez¹²³.

Küreselleşme, devletlerin, insan hakları ve diğer ilişkiler bağlamında egemenlik anlayışı konusunda önemli değişimlere sebep olmuştur. Devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerinin artmasıyla birlikte gündeme gelen küreselleşmeden, uluslararası alanda yoğun bir şekilde yaşanan ilişkiler süreci ve bunların nitelikleri anlaşılmaktadır. Özellikle iktisadî etkinliklerin uluslararası boyut kazanması ile birlikte küreselleşme, tüm dünyaya yayılan bir ilişkiler ağı oluşturmuştur¹²⁴. Küreselleşme kavramı, hem terminoloji, hem de mana itibarıyla, klasik egemenlik anlayışını esaslı bir şekilde sarsmıştır. Küreselleşme ile ulus devlet değişip dönüşmüş, bir takım işlevlerinde azalmalar meydana gelmiştir. Küreselleşme, devletleri bölgesel iktisadî ve siyasî oluşumlar içerisinde yer almaya itmekte, devletler kendi rızaları ile çeşitli devletlerle ve uluslararası/üstü kuruluşlarla uluslararası taahhütlere girmekte, bir diğer ifadeyle devletler yetkilerinin bir kısmını bu oluşumlara bırakmaktadır. Bu durum da, devletlerin egemenliğine, uluslararası anlamda yeni bir takım sınırlamalar getirmekte, gelinen bu nihaî aşamada egemenlik mutlak niteliğini kaybetmiş olmakta,

121 AKAD & VURAL DİNÇKOL & BULUT, *age.*, s. 139-140.

122 ERDOĞAN, *Anayasa Hukuku*, s. 73-74.

123 TURHAN, *agm.*, s. 225-226; KAPANİ, *Politika Bilimine Giriş*, s. 61.

124 HAKYEMEZ, *Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı*, s. 200 vd.

klasik egemenlik anlayışı zedelenmektedir¹²⁵. Küreselleşmenin klasik egemenliğe yönelik aşındırıcı etkileri göz önüne alındığında, devletler, artık belli bir coğrafi yerleşim alanı içerisindeki, iktisadî ve siyasî faaliyetleri kontrol etmedeki mutlak gücünü belli ölçülerde yitirmiş bulunmaktadır¹²⁶. Burada küreselleşmenin, ülkelerin egemenliklerini, insan hakları, iktisadî ilişkiler, bölgesel ölçekli güvenliğin sağlanması vb. yönlerden esaslı bir şekilde etkilediği söylenebilir.

Çağımızdaki insan haklarına ilişkin yaşanan gelişmeler, egemenlik anlayışı üzerinde önemli aşınmalara sebep olmuştur. Günümüzde insan hakları alanında ortaya çıkan en önemli gelişme, bireyin, uluslararası hukukun bir öznesi haline gelmesidir. II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya ve İtalya'da ortaya çıkan Nazizm ve Faşizm neticesinde her iki ülkede egemen devletin totaliter bir rejim kurularak insanları en acımasızca ezebilecek düzeyde yüceltilmesi ve yine II. Dünya Savaşının ortaya çıkardığı dayanılmaz acı sonuçlar, insanın insan olarak değerini ve insanlar arasında eşitliği reddeden görüşlerin tekrardan ortaya çıkmaması için, insan haklarının korunaklı kılındığı bir düzenin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. İnsan haklarına dayalı bir düzenin kurulması zorunluluğu, hak ve hürriyetlerin ve egemenliğin uluslararasılaşması olgularını ortaya çıkarmış¹²⁷ ve bütün bunların neticesinde, mutlak egemenlik ve baskıcı emretme iktidarı değişen ölçülerde sınırlandırılmıştır¹²⁸.

İnsan hakları düşüncesinin yaygınlık kazanması, başta 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi olmak üzere çeşitli uluslararası belgelerin kabul edilmesi, 4 Aralık 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) örneğinde olduğu gibi insan haklarının bazı uluslararası sözleşmeler kapsamında yargısal düzeyde de koruma altına alınmış olması ile birlikte, insan haklarının uluslararasılaşması alanında çok önemli adımlar atılmıştır.

AİHS'nin en önemli özelliğini, bireysel başvuru hakkı teşkil etmektedir. Türkiye, 28.01.1987 tarihinde AİHM'ne bireysel başvuru hakkını, 21 Ocak 1990'da AİHM'nin zorunlu yargılama yetkisini kabul etmiş, 1998 yılında yürürlüğe giren 11. Protokolle birlikte kişinin devlete karşı etkin bir biçimde korunması yolunu açan başvuru hakkı devlet başvurusu gibi zorunlu bir yetki haline getirilmiştir¹²⁹. AİHM, âkid (sözleşmeci) devletler yönünden bağlayıcı yönde kararlar almaktadır. Bu vesileyle, Türki-

125 AKAD & VURAL DİNÇKOL, BULUT, *age.*, s. 193.

126 *İbid.*, s. 193-194.

127 ARSLAN, *Anayasa Teorisi*, s. 33.

128 SANCAR Mithat, "Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruiyet Sorunu ve Anayasal Düzen", *Anayasa Yargısı*, C. 20, Yıl 2003, s. 165.

129 TURHAN, *agm.*, s. 226.

ye'nin de içinde yer aldığı âkid devletlerin, insan haklarının korunması kapsamında, egemenliklerini, Avrupa Konseyi organları ile belli sınırlar içerisinde paylaşmak durumunda kaldıkları söylenebilir.

Âkid (sözleşmeci) devletlerin insan haklarına ilişkin işlemlerini AİHS'ne uygunluk açısından denetleyen AİHM'nin bu alandaki karar ve içtihatları, egemen devletlerin iç hukuklarında azımsanamayacak düzeyde bazı dolaylı tesirler meydana getirmiş ve kimi zaman iç hukukun uluslararası hukukî standartlara uyumlu hale getirilmesi mecburi hale gelmiştir¹³⁰. Bunun en bariz misalini, Türkiye'de 1982 Anayasasının 90/5. Maddesinde yer alan "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır" hükmü teşkil etmektedir. Tabii ki, uyumlulaşma sadece anayasanın bu hükmü ile sınırlı kalmamış, diğer kanunî düzenlemelerde de değişen ölçülerde uyumlulaşma yönünde adımlar atılmıştır. Diğer âkid ülkelerde de benzer durumların ortaya çıktığı söylenebilir.

İnsan hakları konusundaki uluslararası gelişmeler karşısında klasik egemenlik fikrinin çağdışı bir anlayış haline geldiği söylenebilir¹³¹. Dolayısıyla Küreselleşme, insan hakları açısından, devlet yetkilerini zayıflatmış ve devlet karşısında bireyin konumunu hissedilir bir şekilde güçlendirmiş¹³², insan hakları teorisi ile egemenliğin mutlaklığı, diğer bir deyişle sınırlanmazlığı ortadan kalkmıştır. Uluslararası antlaşmalara taraf olma ve uluslar üstü örgütlere üyelikler, hem egemenliğin bölünmezliğini, hem de mutlaklığını etkilemiştir¹³³.

Başta ABD olmak üzere bazı ülkelerin bir araya gelmesi ile oluşturulan ve Türkiye'nin de içinde yer aldığı ve egemenliğini bir ölçüde paylaştığı güvenlik eksenli bölgesel bir örgütlenme de NATO'dur. Âkid devletler, bu örgütlü yapı kapsamında bazı yükümlülükler altına girmiş olmakta ve dış egemenliğin kullanılmasında bu örgütlü yapı etkili olmakta; dış egemenliğin kullanılması konusunda kısmi paylaşım durumu ortaya çıkmış olmaktadır.

Türkiye'nin de üyelik müzakerelerini sürdürdüğü Avrupa Birliği (AB) oluşumunda da, üye devletlerin, iktisadî ilişkiler bağlamında, egemenliklerini, belirli sınırlar içerisinde kalmak üzere paylaştıkları söylenebilir.

130 SAĞLAM Fazıl, **Anayasa Hukuku Ders Notları**, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 2013, s. 67.

131 TURHAN, agm., s. 226-227.

132 EROĞUL Cem, "Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına ve Anayasa Yargısına Etkileri", **Anayasa Yargısı**, S. 20, Yıl 2003, s. 211.

133 İNCEOĞLU, agm., s. 231.

Avrupa Topluluğu Mahkemesi'nin *Van Gend en Loos* kararı ile başlayan Topluluk hukukunun doğrudan etkililiği ve *Costa v. Enel* kararı ile başlayan Topluluk hukukunun üstünlüğü tezleri, üye devletlerin egemenliklerinin sınırlandırılmış olduğunu göstermektedir. Egemenliği kullanan milli organlar, doğrudan etkili Topluluk işlemlerini, kendi iç hukuklarını bir tarafa bırakarak uygulamak zorundadır. Topluluğun bu yetkileri sınırlı alandadır, diğer bir ifadeyle egemenlik yetkileri sınırlandırılmış bir alanda devredilmiştir¹³⁴. Topluluğun bir konuda münhasır yetki sahibi olması durumunda, Topluluk organları Antlaşmalarla öngörülen usullere göre bağımsız karar alma yetkisine sahip olmakta ve üye devletler aynı konuda sadece Topluluk işlemlerine uygun düzenlemeler yapabilmektedir. Topluluğun münhasır yetki alanına giren konularda, üye devletlerin tek başlarına Topluluk organlarının iradesine aykırı şekilde işlem yapma hakları yoktur. Bu yetki devri, iç ve dış egemenlik bakımından sınırlamalar getirmektedir. Topluluğun münhasır yetki alanında, üye devletlerin iç hukukuna yönelik işlemleri kadar, uluslararası antlaşma yapma gibi dış egemenliği ilgilendiren yetkilerinde de sınırlamalar olmaktadır¹³⁵.

Bazı ülkelerin Anayasalarında, egemenliğin kullanılmasının uluslararası kuruluşlara kısmen devrinin söz konusu olabileceği belirtilmektedir. Federal Almanya Anayasasına göre, Birleşmiş bir Avrupa'nın gerçekleşmesi için Federal Almanya Cumhuriyeti, AB'nin gelişmesinde katkıda bulunur. Federasyon bunun için, Federal Konseyce onaylanan bir yasayla egemenlik haklarını devredebilir (md. 23/1). Federasyon, egemenlik haklarını, devletlerarası kuruluşlara kanunla devredebilir (md. 24/1)¹³⁶. Hollanda Anayasasına göre, 91/3. fıkra hükümleri¹³⁷ saklı kalmak üzere, yasama, yürütme ve yargı yetkisi gerektiğinde antlaşmalarla uluslararası örgütlere devredilebilir (md. 92)¹³⁸. İspanya Anayasasına göre, Anayasadan kaynaklanan yetkilerin kullanılmasının bir uluslararası kuruluşla devrini öngören antlaşmaların yapılabilmesi için bir kanun ile yetki devredilebilir (md. 93)¹³⁹. Danimarka Anayasasına göre, Anayasa'da belirtilen yetkiler, yasal düzenleme ile belirli ölçüde, ülkeler arası karşılıklı antlaşmalara göre kurulmuş organlara devredilebilir (md. 20/1)¹⁴⁰.

134 *Ibid.*, s. 235.

135 *Ibid.*, s. 235.

136 Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Daire Başkanlığı, **Avrupa Birliği Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları**, Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 224-225.

137 Hollanda Anayasası madde 91/3: "Anayasaya aykırılık içeren, ya da Anayasayla çelişmesi muhtemel antlaşma hükümleri ancak Parlamentonun üçte iki çoğunluğunun lehte kararıyla onaylanabilir". *Ibid.*, s. 373.

138 *Ibid.*, s. 373.

139 *Ibid.*, s. 558.

140 *Ibid.*, s. 155. Benzer hükümler şu ülkelerin Anayasalarında da mevcuttur: Belçika (AY. md. 34) Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Daire Başkanlığı, *age.*, s. 110; Bulgaristan (AY. md.85) TUNÇ Hasan, **Türkiye'ye Komşu Devletlerin Anayasaları**, Asil Yayınları, Ankara, 2008,

Son kertede bütün bunlara rağmen devletler, vazgeçilmezliklerini hala muhafaza etmekte, yaşanan bu küreselleşme süreci, sadece egemenlikten kaynaklanan yetkiler üzerinde kısmen aşındırıcı yönde bir etki meydana getirerek egemenliğin ülkesel sınırları içerisindeki önemini etkilemiş olmakta, bu süreç neticesinde egemenlik bütünüyle ortadan kalkmış olmamaktadır.

3. Halk Egemenliği Teorisi: Halk egemenliği teorisinin doğuşu için gerekli olan husus, halkın, aynı zamanda hem iktidarın ilkesine, hem de onun kullanımına sahip olduğu fikridir. Bu fikir, Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" teorisi ile mümkün olmuştur¹⁴¹. Bu sebeple halk egemenliği teorisi, kaynağını Jean-Jacques Rousseau'nun "Sosyal Sözleşme (Toplum Sözleşmesi, Contrat Social)" isimli eserinde bulur¹⁴². Esasen, kökeni (menşei) itibarıyla ifade edilirken, demos (halk) ve kratos (iktidar) kelimelerinin bileşimi olan demokrasi, "halk iktidarı", "halkın kendi kendini yönetmesi", "halkın halk için yönetimi", bir diğer ifadeyle "halka ait egemenliğin, halk tarafından ve halk için kullanılması"¹⁴³ anlamına gelir.

Felsefî temelini Rousseau'nun fikirlerinden alan *halk egemenliği* teorisine göre, egemenlik, toplu olarak halka aittir; egemen güç halktır¹⁴⁴. Halk egemenliği, halkın iktidarın kullanımına sahip olmasını ve yönetime katılmasını şart koşar¹⁴⁵. Halk, milli egemenlik ilkesinde olduğu gibi kendisini oluşturan bireylerin toplamından farklı, onların sentezinden oluşan, soyut ve manevî bir varlık değildir¹⁴⁶. Halk, somut bir varlık olarak belli bir anda, sınırları belli bir ülke parçası üzerinde hâlihazırda yaşamakta olan vatandaşların toplamından oluşur¹⁴⁷.

Halkın egemenliği, fertlerin haiz oldukları egemenlik parçalarının (hisse-

---

s. 179; Lüksemburg (AY. md. 49 mükerrer), "Luxembourg – Constitution Anayasa", http://www.servat.unibe.ch/icl/lu00000_.html, (ET: 20.12.2014); Çek Cumhuriyeti (AY. md. 10a/1) "Constitution of the Czech Republic", <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/docs/laws/1993/1.html>, (ET: 20.12.2014); Slovakya (AY. md. 7/2) "The Constitution Of The Slovak Republic", <http://www.slovakia.org/sk-constitution.htm>, (ET: 20.12.2014); Polonya (AY. md. 90) "The Constitution Of The Republic Of Poland Of 2nd APRIL, 1997", <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>, (ET: 20.12.2014); Macaristan (AY. E maddesi) "The Fundamental Law Of Hungary (25 April 2011)", <http://www.kormany.hu/download/e/02/00000/The%20New%20Fundamental%20Law%20of%20Hungary.pdf>.

141 TARHAN Gülce, "Rousseau ve Sieyes'de Egemenlik Kuramı", *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, S. 2/4, Nisan 2009, s. s. 5.

142 ARSEL İlhan, *Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, I. Kitap, Güven Matbaası, Ankara, 1975, s. 83; AKYILMAZ, agm., s. 4; KABOĞLU, age., s. 170-171.

143 KABOĞLU, age., s. 170; ALİFENDİOĞLU, Temsili Demokrasinin "Seçim" Ayağı, s. 71.

144 AKYILMAZ, agm., s. 5; KABOĞLU, age., s. 171.

145 TARHAN, agm., s. 6.

146 TEZİÇ, age., s. 109.

147 KABOĞLU, age., s. 170-171; AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 197-198; GÖZLER, age., s. 169; AKYILMAZ, agm., s. 6.

lerinin) bir araya gelmesinden doğar. Topluluğu meydana getiren fertlerin her biri, egemenlik şeklinde ifade edilen iktidarın bir zerresini kendi nefsinde muhafaza eder¹⁴⁸. Bu teoriye göre, egemenlik, bizzat yaşayan somut halka ait olduğu için, sahibiyet açısından bütün vatandaşlar arasında bölüştürülebilir bir egemenlik söz konusudur. Egemenlik, vatandaşlar olarak topluluğun üyeleri kadar eşit hisseler (parçalara) bölünmüştür¹⁴⁹. Bu vesileyle egemenlik, halkı oluşturan her bir bireye aittir; her bir bireyin, bu egemenlik üzerinde bir payı mevcuttur; herkes, nispî olarak genel iradenin ve egemenliğin belli bir kısmına sahiptir¹⁵⁰; devlet yönetimine kendi hissesi oranında katılır. Bu görüşü teorik zeminde geliştiren Rousseau'ya göre, diyelim ki, bir devlet on bin vatandaştan oluşsun. Her bir insan, vatandaş olarak bir birey sayılır. Onun için egemen varlığın vatandaşla ilişkisi on binin bire ilişkisi gibidir. Yani devletin üyelerinden her birinin payına –tamamen devlete tabi olmakla birlikte- egemen gücün on binde biri düşer¹⁵¹. Halk yüzbin kişi de olsa, vatandaşların durumu değişmez; bu durumda her bir birey kanunların kaleme alınmasını on kat daha az etkiler. Vatandaş, hep bir tek kaldığı için, egemen varlığın ilişkisi, vatandaş sayısı ölçüsünde artar ve sonunda, devlet ne kadar büyürse, hürriyet de o kadar azalır¹⁵².

Genel İrade ve Çoğunluğun İradesi. Bu anlayış göre, egemenlik, meşruyetini genel iradeden alır. Genel irade, egemenliğin kaynağıdır ve kanun şeklinde belirir. Devlet, emretme yetkisini genel iradeden alır¹⁵³. Egemenlik, genel iradenin kullanılmasıdır. Genel irade, bir diğer ifadeyle egemen güç, toplumu teşkil eden bireylerin iradelerinin toplamıdır. Halkın egemenliği, bu genel iradenin tecelli etmesi şeklinde tezahür eder¹⁵⁴.

Genel irade, ortak irade ve özel ya da bireysel iradeden farklıdır. Genel irade, genelin menfaatini ve mutluluğunu amaçlar ve gözetir. Ortak irade ise, sadece özel çıkarlarla ilgilidir ve bu özel iradelerin toplamıyla ortaya çıkar¹⁵⁵. Genel irade, bireylerin hususî çıkarlarına göre genel refah için çaba gösteren vatandaş çoğunluğunun iradesi olduğu için, her vatandaşın hususî iradelerinin toplamı olan ortak iradeden farklıdır¹⁵⁶. Bir bireysel

148 ARSEL, *age.*, s. 83.

149 KABOĞLU, *age.*, s. 171.

150 OKANDAN, *age.*, s. 763; AKYILMAZ, *agm.*, s. 5.

151 ÖZÇELİK, *age.*, s. 80.

152 ROUSSEAU Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, (Çev.: Turhan ILGAZ), Paragraf Yayınları, Ankara, 2005, s. 98.

153 HAKYEMEZ, **Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı**, s. 27.

154 AĞAOĞULLARI, *age.*, s. 197–198; HAKYEMEZ Yusuf Şevki, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi D.**, C. 52, S. 4, Yıl 2003, s. 78.

155 ROUSSEAU, *age.*, s. 63.

156 HAKYEMEZ, Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi, s. 78; USLU Ferhat, “Anayasa Yargısının Meşruluğuna Bir İtiraz Olarak Egemenlik”, **Türkiye Barolar Birliği D.**, S. 109, Yıl 2013, s. 184.

iradenin genel iradeye uygun olduğundan emin olunabilmesi için, onun her halükarda halkın hür ve serbest oylamasına sunulması gerekir¹⁵⁷.

Halk egemenliği teorisine göre, milyonlarca kişinin bir araya gelerek herhangi bir hususta iradelerini belirleyebilmeleri mümkün olamayacağı için, toplum sözleşmesi hali hariç, genel irade, genellikle çoğunluğun iradesi şeklinde ortaya çıkar. Siyasî toplum şeklini alan bir toplulukta ittifakla (oybirliği) karar alma zarureti ve lüzumu yoktur, çoğunluğun kararı, genel irade yerine geçer¹⁵⁸. Demokratik zeminde çoğu konularda oybirliğinin sağlanabilmesi nerede ise imkânsız olduğu için, zorunluluklar neticesinde çoğunluğun iradesi, genel iradenin ortaya çıkması için yeterli görülmüştür. Bu vesileyle, halk egemenliği teorisinde, her şey, her biri egemen gücün bir hissesine sahip olan fertlerin çoğunluğu ile kararlaştırılır¹⁵⁹.

Genel irade, çoğunluğun iradesi şeklinde ortaya çıktığı için, her bir fert kendisini, kayıtsız ve şartsız, çoğunluğun alacağı kararlara terk eder. Bu vesileyle, her bir fert, çoğunluğun alacağı kararlar kendi arzusuna aykırı olarak alınmış olsa bile, ona muvafakat etmiş sayılır¹⁶⁰. Burada, bir vatandaşın, çoğunluğun iradesine muvafakat etmiş sayılması için, illaki o karar lehine oy kullanmış olması şart değildir; muvafakatte bulunmuş sayılması için, karar alma sürecine katılmış olması kâfi görülmüştür. Bu teoriye göre, genel iradeye dönüşen çoğunluğun oyu, bu karara muhalif kalan diğer vatandaşları da bağlar. Devletin bütün üyelerinin iradesi genel iradedir; üyeler bu iradelerin çatısı altında, hem vatandaş, hem de hür birer birey olurlar. Şayet genel irade bazı bireylerin düşüncelerine aykırı olarak ortaya çıkarsa, bu durum, bu bireylerin yanıldıklarını, kendi düşüncelerinin genel talep olmadığını ortaya koyar¹⁶¹.

Rousseau, azınlıkta kalanların iradesinin genel (çoğunluk) irade karşısındaki durumunu, “çoğunluğa tabi kılınmakla varılan bir hürriyet anlayışı” ile izah etmeye çalışır. Yani siyasî bir konuda genel irade dışında kalmış olan *azınlık iradeleri* gerektiğinde zorla çoğunluk iradesine tabi kılınacak ve böylece birey, her ne kadar genel iradeye muhalif kalsa bile, kanunlara uymak zorunda kalacağından hür olacaktır¹⁶². Rousseau'nun öngördüğü modelde toplumdaki her bir bireyin, egemen güç içerisinde, geriye kalanlarla eşit bir payı olduğuna göre, bir kişi eğer genel iradeye uyarsa

157 ROUSSEAU, *age.*, s. 78.

158 HAKYEMEZ, Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi, s. 78–79.

159 OKANDAN, *age.*, s. 763.

160 ARSEL, *age.*, s. 83–84.

161 ROUSSEAU, *age.*, s. 155 vd.

162 HAKYEMEZ, Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi, s. 79.

kendisine itaat etmiş olur. Çünkü o iradede kendi payı da vardır¹⁶³. Burada, azınlıkta kalanların hürriyeti, kendisinin de ortaya çıkma sürecinde yer almış olduğu genel iradeye riayet etmesiyle özdeşleştirilmiştir.

Halk egemenliği ilkesine göre, egemenliğin meşruiyet kaynağını teşkil eden genel iradenin bazı özellikleri mevcuttur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir.

Egemenlik Bölünmez Bir Bütündür. Rousseau'ya göre egemenlik; bölünmezdir. Bir irade, ya geneldir, ya da değildir; ya halkın tamamının, ya da bir kısmının iradesidir. Birinci şıkta, açığa vurulmuş irade bir egemenlik edimidir ve kanun koyar; ikinci şıktaki sadece özel bir iradedir ya da bir idari birimin emridir¹⁶⁴. Bir diğer ifadeyle, genel irade ya bütün vatandaşların toplamı olarak tamdır, ya da tam değildir; yani bir kısım vatandaşların bireysel iradelerinin toplamıdır. Belirli bir kısım vatandaşların iradesi, genel irade yerine geçemez (kaim olamaz), aksi takdirde, egemenlik, halkta değil, belli bir grup kişilerde olur¹⁶⁵.

Rousseau, egemenliğin bölünmez bir bütünlüğe sahip olması özelliğinin bir gereği olarak, Montesquieu ve Locke tarafından önerilen kuvvetler ayrılığı ilkesini reddederek, *kuvvetler birliği* sistemini arzuladığını hissettirir¹⁶⁶. Rousseau, kuvvetler ayrılığı konusunda şu tespitleri yapar: “siyasetçilerimiz, egemenliği ilkesi içinde bölemeyince, onu nesnesi içinde bölüyorlar: onu güç ve istenç halinde, yasama erki ve yürütme erki halinde; vergi, adalet ve savaş hakları halinde; iç işlerinin idaresi ve yabancı ülkelerle görüşme erki halinde bölüyorlar: bazen bütün bu parçaları birbirine karıştırıyorlar ve bazen de bunları birbirinden ayırıyorlar. Egemeni düşsel ve dışarıdan toplanmış parçalardan oluşmuş bir varlığa çeviriyorlar; insanı, sanki biri gözlemlere, öteki kollara, bir başkası ayaklara sahip olacak birçok gövdeden oluşturuyorlardı düpedüz. Söylendiğine göre, Japonya'daki şarlatanlar, bir çocuğu seyircilerin gözleri önünde parçalıyorlar; sonra, onun bütün uzuvlarını birbiri ardı sıra havaya fırlatıyor ve çocuğu canlı ve yeniden bir araya gelmiş olarak yere indiriyorlarmış. Bizim siyasetçilerimiz de hokkabaz marifetleri aşağı yukarı böyledir”¹⁶⁷.

Egemenlik Mutlak ve Üstün Bir İktidardır. Genel irade, her şeyin fevkinde (üstüne) olduğu için, toplumda her hususu nihaî olarak tayin ve tespit edecek olan odur. Genel irade, üstün irade olup, bizzat halkın iradesidir¹⁶⁸. Rousseau'ya göre halk egemenliği, mutlak bir mahiyet taşır.

163 İbid., s. 79.

164 ROUSSEAU, *age.*, s. 60.

165 ARSEL, *age.*, s. 156.

166 AKYILMAZ, *agm.*, s. 5.

167 ROUSSEAU, *age.*, s. 60-61.

168 AKYILMAZ, *agm.*, s. 5.

Toplum sözleşmesi yapılırken, halkın egemenliğine hiçbir hudut çizilmemiştir. Azınlıkta kalanların da iradesini yansıttığı ifade edilen genel irade, toplumun bütün fertleri üzerinde sınırsız bir hakka sahiptir, azınlıkta kalanlar da dâhil olmak üzere vatandaşların tamamı, çoğunluk tarafından alınacak kararlara kayıtsız şartsız boyun eğmek zorundadırlar¹⁶⁹. Her bir fert daha ilk toplumsal sözleşmeyi yaparken, kendisini bütün varlığı ile topluma teslim etmiştir; esasen teslimiyetle kendisini kendisine teslim etmiş olmaktadır¹⁷⁰.

Rousseau'da, genel irade ile uyumlu olarak, topluluk kendisinin zararına ve kötülüğüne irade izhar etmeyeceği, çoğunluk iradesinin, topluluk için en mükemmel, en iyi ve en faydalı bir karar olduğu, daima halkın ortak iyiliğine ve kamusal yarara yöneldiği, asla yanılmadığı, hata yapmadığı, daima doğru ve âdil olacağı, fertlerin meydana getirdikleri bir iradenin ancak onların yararına olacağı, bu iradenin bir başka gayeye yönelmesinin söz konusu olamayacağı¹⁷¹ yönünde mutlak bir ön kabul mevcut olduğu için, bu iradeyi sınırlayacak, bu yolla azınlık haklarını çoğunluk karşısında koruyarak teminat altına alacak tedbir ve kurumlara lüzum yoktur; hatta bu yöndeki talepler ya da uygulamalar, topluluğun aleyhine olabileceği, topluluğun en iyiden, en mükemmelden istifade etmesini baltalayabileceği için zararlı sayılıp reddedilmelidir¹⁷². Bir konuda genel iradenin bir defa belirmesi halinde, bu iradeye karşı hiçbir şekilde sınırlayıcı ve kayıtlayıcı bir kuvvet çıkamaz. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde bu iradenin gerçekleşmesi engellenmiş olacağı için, bu durum, demokrasi ile çelişir¹⁷³. Bu vesileyle egemeni sınırlamak, onu yok etmek gibidir. Egemen varlığın kendisinden daha üstün bir varlığı kabul etmesi saçma ve tutarsızdır¹⁷⁴.

Halk egemenliği hukuk düzeninden önce gelir ve onu temellendirir. Halk egemenliği, hukukun ya da anayasanın üstünlüğü ile aynı manaya gelmez; gerçek egemenlik, anayasanın üstünde bir üstünlüğü içerir¹⁷⁵. Genel irade olarak adlandırılan çoğunluğun iradesi, mutlak, sınırsız, devredilemez, temsil edilemez, bölünemez niteliklere sahip olduğu kabul edildiği, genel irade kanun koyucu olarak mutlak belirleyici bir konuma sahip olduğu ve genel iradenin her zaman için mutlaka kamu yararını gözeticeği varsayıldığı için, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal

169 ARSEL, *age.*, s. 84, 155.

170 *Ibid.*, s. 156.

171 *Ibid.*, s. 155-158; ROUSSEAU, *age.*, s. 51.

172 ÖZBUDUN Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, 13. B., Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 34; ARSEL, *age.*, s. 84, 157.

173 HAKYEMEZ, **Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı**, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi, s. 75.

174 *Ibid.*, s. 80.

175 *Ibid.*, s. 81.

denetimi gibi, çoğunluğun iradesini sınırlandırma sonucunu doğuracak şekilde azınlık haklarını koruyucu işlev gören araçlara lüzum görülmez¹⁷⁶. Bu vesileyle anayasallık denetimi yapma yetkisi ile donanımlı olan Anayasa Mahkemeleri Rousseau'nun demokrasi anlayışı ile bağdaşmaz¹⁷⁷.

Rousseau, çoğunluğun iradesi olan genel iradenin, her zaman kamunun iyiliğine yönelik kararlar alacağını ve hiçbir zaman yanılmayacağını kabul eder¹⁷⁸. Esasen çoğunluğun iradesinin sınırlı, mutlak, bölünmez, devredilemez ve temsil edilemez nitelikleri haiz olması, onun her zaman kamunun iyiliğine yönelecek olmasından gelir¹⁷⁹.

Egemenlik Temsil Olunamaz. Siyasî iktidarın kaynağı olan genel irade temsil edilemez¹⁸⁰. Halk egemenliği ilkesi, millî egemenlik ilkesi ile uyumlu olan temsili demokrasi ile bağdaşır değildir, doğrudan ya da yarı doğrudan demokrasi türleri ile bağdaşabilir¹⁸¹. Rousseau, her ne kadar "*Toplum Sözleşmesi*" isimli eserinde, doğrudan demokrasiyi savunsa da, bunun ancak küçük şehir devletlerinden meydana gelen konfederasyonlarda mümkün olduğunu söyler. Bu sebeple, daha sonra yayımlanan "*Polonya Hükümeti Hakkında Düşünceler*" başlıklı eserinde, yasama gücünün vekiller vasıtasıyla kullanılabilirliğini belirtir¹⁸². Bu vesileyle, üyeleri doğrudan halk tarafından seçilen yasama meclisi yanında, *halkoylaması*, *halk vetosu*, *halk teşebbüsü* gibi yarı doğrudan demokrasi kurumları ile halk egemenliği teorisi uyumludur¹⁸³.

Rousseau'ya göre, yarı doğrudan demokrasinin cari olduğu bir yönetimde, egemenliğin sahibi olan halk, genel iradeyi ortaya çıkaran yasama işlevini üyelerini bizzat seçtiği ve kendilerini sıkı bir şekilde yönlendirdiği vekillerden teşekkül eden yasama meclisi vasıtasıyla bizzat yerine getirir¹⁸⁴. Halk, kanunları, *meclis halinde* oylar. Meclisin kararlarından tatmin olmadığı bazı hususlarda ise, *halkoylaması*, *halk vetosu* gibi usullerle doğrudan devreye girer.

Burada yasama organı bir temsil mercii değildir; kararlar, halkın, yasama meclisi üyelerini bizzat yönlendirmesi usulü ile alındığı için, burada, yasama meclisi ile halk arasında, millî egemenlik teorisi ile uyumlu bir şekilde bir

176 ROUSSEAU, *age.*, s. 63; GÜVEYİ Ümit, "Anayasa Yargısı ve Demokrasi İlişkisi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi D.*, C. XVI, Yıl. S. 3, 2012, s. 141; USLU, *agm.*, s. 184.

177 HAKYEMEZ, Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi, s. 81.

178 *Ibid.*, s. 78.

179 ROUSSEAU, *age.*, s. 63.

180 TEZİÇ, *age.*, s. 115.

181 ARSEL, *age.*, s. 157–158; KABOĞLU, *age.*, s. 170.

182 TEZİÇ, *age.*, s. 109; SARICA, *age.*, s. 145.

183 GÖZLER, *age.*, s. 169–170; KABOĞLU, *age.*, s. 171; HAKYEMEZ, *Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı*, s. 71; AKYILMAZ, *agm.*, s. 7.

184 GÜLSOY Mehmet Tevfik, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 168; USLU, *agm.*, s. 183.

temsiliyet ilişkisi mevcut değildir. Bu vesileyle halk egemenliği, *temsil fikrini* reddeder¹⁸⁵. Kanunları hazırlayanlar, halkın bizzat temsilcileri değil, memurlarıdır; bu kişiler kendi bağımsız iradeleri ile hiçbir şeye karar veremezler. Bu vesileyle halk egemenliği ilkesine göre yasama yetkisi halkın elindedir¹⁸⁶. Kanunları kaleme alanların hiçbir yasama hakkı yoktur¹⁸⁷.

Toplumun menfaatine yarayacak genel irade, ancak bütün vatandaşların şahsî olarak ve bizzat izhar edecekleri iradenin bütünü olduğu için, vatandaşların iradelerini vasitasız olarak bizzat izhar etmeleri *maddî ve fiili olarak her zaman mümkün olmayabilmektedir*. Bu durum karşısında vatandaşlar kendisi yerine bir başkasına bu iradesini izhar ettirebilir. Bu durumda vatandaşların iradelerini izhar edecek olan kişiler, onların temsilcileri değil, vekilleri konumundadırlar. Onlar, vekil sıfatıyla, vatandaşlardan aldığı talimatları yerine getirmekle görevli memur kişiler gibidirler¹⁸⁸. Halk, vekâlet ilişkisi kapsamında kendisinin emir ve talimatlarına bağlı olarak görev icra edecek kişileri belirleme yönündeki iradesini, serbest seçimlerle ortaya koyar¹⁸⁹. Vekil olarak tayin edilen kimse, kendisini vekil olarak seçen vatandaşların emir ve iradesini aynen izhar edecek ve müvekkilinden almış olduğu emir ve talimatları harfi harfine ifa edecektir. Onlar halktan emir almadan, onlara danışmadan hiçbir iş yapamaz. Halk onları ne iş için seçmişse ancak o işleri yapabilirler¹⁹⁰.

Temsiliyet yasağı, halkın iradesinin kullanılması konusunda diğer araçları da reddeder. Bu sebeple, halkın iradesinin tezahür şekli olan genel iradenin topluluğun yararına ve menfaatine olması için, vatandaşlar, herhangi bir partiye, bir gruba ya da temsilciye kendi namına irade izhar etme hakkını veremez. Aksi halde, genel iradeyi meydana getirecek olanlar bizzat fertler değil, onlar adına, onları temsilen belirli partiler, gruplar ya da temsilciler olacaktır. Bu şekilde belirecek bir iradeye, vatandaşların iradesi diyebilmek mümkün değildir¹⁹¹. Genel iradenin uygulanmasından ibaret olan egemenlik gücünün kullanılması esnasında, bir kişinin veya meclisin veya siyasi partilerin, aracı olarak işlev görmeleri mümkün değildir. Egemenlik gücünün geçici bir süreyle de olsa, başkalarına bırakılması, gerçekte genel iradenin ortadan kalkması manasına gelir¹⁹².

4. Emredici Vekâlet İlişkisi: Rousseau, toplum üyelerinin tamamının bir araya gelerek her daim karar alabilmesi mümkün olmadığı için, milli

185 ROUSSEAU, *age.*, s. 78; KABOĞLU, *age.*, s. 171; TEZİÇ, *age.*, s. 115.

186 TEZİÇ, *age.*, s. 115.

187 ROUSSEAU, *age.*, s. 78.

188 ARSEL, *age.*, s. 156.

189 ALİEFENDİOĞLU, *Temsili Demokrasinin "Seçim" Ayağı*, s. 71.

190 ARSEL, *age.*, s. 156-157.

191 *İbid.*, s. 156.

192 OKANDAN, *age.*, s. 580.

egemenlik ilkesinde olduğundan farklı bir temsil anlayışını benimsemiştir. O'na göre, temsilciler, temsil ettikleri kimselerin iradelerini aynen ve harfiyen belirtmek durumundadırlar¹⁹³. Bu vesileyle halk egemenliğinde emredici vekâlet söz konusudur; burada söz konusu olan vekillik, *emredici vekâletle* sınırlıdır¹⁹⁴. Millî egemenlikle uyumlu olan temsilciliğin suiistimal edilebileceğini belirten Rousseau, “vekilin her söylediği sözde, yapacağı her harekette, kendisine vekâlet vermiş olanları göz önünde bulundurması gerektiğini, vekillerin görevlerinin, şahsî düşüncelerini açıklamak değil, halkın görüşlerini yansıtmak olduğunu hiçbir zaman unutmamaları gerektiğini” ifade eder¹⁹⁵. Burada sözü edilen temsil, *temsilcilerin, kendisini seçen seçmenlerin emir ve arzularını olduğu gibi tecelli ettirdiği* bir mekanizmadır. Temsilcinin delegeden farkı yoktur. Temsilci, millî egemenlik telakkisindeki temsilde olduğu gibi, soyut bir varlık olan millete izafeten kendi iradesini bağımsız ve serbest bir şekilde izhar edemez; o, kendisini seçenlerin iradesini aynen izhar etmek durumundadır¹⁹⁶. Vekiller, soyut bir kavram olan milletin değil, seçim bölgelerinde kendilerini seçen seçmenlerin vekilleridirler; her zaman seçmenlerin denetimine tabidirler¹⁹⁷. İngiltere’de emredici vekâletin cari olduğu dönemlerde, vekiller, parlamentodaki görevleri biter bitmez, seçmenlerine, parlamentodaki çalışmalarını hakkında hesap vermek zorundaydı¹⁹⁸. Seçmenlerle seçilenler arasındaki hukukî ilişki, bir *vekâlet sözleşmesi* şeklinde ortaya çıkmakta idi. Burada temsilciler, halkın iradesi ile bağlı oldukları için, buna *emredici vekâlet* denmiştir¹⁹⁹. Seçmenler, seçtikleri kişilere emir ve talimat verebilirler; dolayısıyla temsilciler kendilerini seçen seçmenlerin emir ve talimatları ile bağlı olarak hareket ederler. Temsilciler tarafından yapılacak işlemler, bu talimatlarla uyumlu olarak yapıldıkları takdirde hüküm ifade ederler.

Vekiller kendilerine vekâlet verenlere karşı hesap vermek durumunda oldukları için, seçmenler, yani vekâlet verenler, kendi iradelerine aykırı

193 ARSEL, *age.*, s. 155.

194 Fransa’da Etats Généraux’larda seçmenler oy verdikleri vekillere, “Etats Généraux’lara git, kararlaştırdığımız ve sana bildirdiğimiz hususların dışına çıkmadan, bizim yerimize ve adımız konuş” demekteydiler. Etats Généraux’lara seçilen vekiller, seçmenleri tarafından kendilerine verilen vekâletteki talimatlarla sıkı sıkıya bağlıydılar. Mecliste bu talimat çerçevesinde konuşmak, oy ve mütalaa vermek zorundadırlar. BAŞGİL, *Esas Teşkilat Hukuku*, C. 1, s. 229. Seçmenleri tarafından kendisine verilen kesin talimatların mevcut olmadığı konularda, vekil, doğrudan doğruya kendi seçim çevresindeki seçmenlerin yararlarını, düşünce ve duygularını gözetmek zorundadır. Şayet ilk talimatın verilmesinden sonraki dönemlerde durumda değişiklik meydana gelmiş ise, vekil seçmenlerinden yeni talimat istemek zorundadır; şayet, talimat almak için zamanı ve imkânı mevcut değilse, o zaman, müvekkilin muvafakat edeceği açıkça anlaşılabilen durumlarda vekil talimattan ayrılarak müvekkilin varsayılan niyet ve çıkarlarına uygun hareket etme yetkisine sahiptir. SARICA, *age.*, s. 39.

195 TEZİÇ, *age.*, s. 115-116; SARICA, *age.*, s. 145.

196 ARSEL, *age.*, s. 155.

197 TEZİÇ, *age.*, s. 116; ARSEL, *age.*, s. 155.

198 SARICA, *age.*, s. 47.

199 KABOĞLU, *age.*, s. 171.

davranışta bulunan seçilmiş kişileri, yani vekâlet sahiplerini bireysel olarak görevlerinden uzaklaştırarak azledebilirler²⁰⁰. Vekilin, vekâlet akdinin uygulanmasından ya da yanlış uygulanmasından dolayı kendisini seçenlere karşı sorumluluğu, bazen *malca sorumluluk* halini alabilmektedir²⁰¹. Emredici Vekâlet, İngiltere’de XVII. Yüzyılın sonu ile XVIII. Yüzyılın başına²⁰², Fransa’da 1789’a kadar²⁰³ uygulama alanı bulmuş, sonraki dönemde yerini temsil anlayışına bırakmıştır.

Fransa’da Etats Généraux’larda vekiller, önce müvekkillerinin menfaatlerini koruyacakları konusunda yemin ederler, daha sonra seçmenler, vekillere yaptıkları görevlere mukabil, belli bir ücret verirlerdi. Her bir vekilin ücreti, doğrudan temsil etmekte oldukları topluluklar tarafından ödenirdi. Seçmenler, vekillerinin çalışmalarından hoşnut kalmadıkları takdirde, vekillerini sorumlu tutarak onların ücretlerini ödemekten kaçınabilir. Benzer durum emredici vekâletin geçerli olduğu dönemlerde İngiltere’de de geçerli idi²⁰⁴.

Egemenlik Bir Başkasına Devir ve Ferağ Olunamaz. Rousseau’ya göre, egemenlik, genel iradenin icrasından başka bir şey olmadığı için, halkın iradesi temsil edilemeyeceği gibi, halk, egemenliği başkasına devir ve terk de edemez²⁰⁵. Kollektif bir varlıktan başka bir şey olmayan egemen, ancak kendisi tarafından temsil edilebilir. Her ne kadar iktidar bir başkasına geçebilirse de genel irade başkasına geçemez²⁰⁶. Rousseau’ya göre, egemenlik, devredilmez olduğu için halktan devlete aktarılamaz; bu vesileyle egemenlik hep halkta kalmalıdır. Egemenliğin devredilmezliği, sos-

200 GÖZLER, *age.*, s. 170; KABOĞLU, *age.*, s. 171; GİRİTLİ & SARMAŞIK, *age.*, s. 40; TEZİÇ, *age.*, s. 116; ARSEL, *age.*, s. 155; SARICA, *age.*, s. 37, 39.

201 SARICA, *age.*, s. 40.

202 İngiltere’de kesin olarak bilinmeyen bir tarihe kadar, Parlatentonun, kralın tayin ettikleri dışında kalan ve seçimle gelen üyelerle seçmenleri arasındaki hukukî ilişki, emredici vekâlete dayanıyordu. Seçim bölgeleri, vekillerine, kendilerini yetkili kılan mektuplar vermekte idiler. Seçmenlerle vekiller arasındaki ilişkiye göre, Kralın, prensip olarak toplulukların, vekiller vasıtasıyla rızalarını almadan halktan vergi alması söz konusu değildi. Bu ülkede emredici vekâlet yerine yeni temsil anlayışının benimsenmesine, toplulukların, parlamentoya getirilen hemen her konuda talimat vermek zorunda kalmalarının doğurduğu zorluklar sebep olmuştur. Çünkü, parlamento toplantılarında, sık sık seçmenlerin talimatları ile aydınlatamadıkları meseleler ortaya çıkmakta idi. Parlatentonun öneminin ve yasama alanındaki yetkilerinin artmasıyla birlikte, parlamentoda gittikçe daha çeşitli ve çetrefil konular üzerinde kararlar verilmeye başlanması üzerine, vekillerin talimatla iş görmeleri güçleşmeye başlamış, bunun neticesinde, emredici vekâlet, yerini temsil anlayışına bırakmıştır. *Ibid.*, s. 46-47, 50, 55.

203 Fransa’da Etats Généraux üyelerinin görevleri, kendilerini seçenlerin dilek ve şikâyetlerinin toplandığı defterlerde ileri sürülen görüşleri Krala kabul ettirmeye çalışmaktı. Vekiller, bu görüşleri bütünüyle savunmak ve vekâlet verenlerin rızası olmadan defterlerde hiçbir değişiklik yapmamakla görevli idiler. Vekillerin, bağlı oldukları topluluklar tarafından krala yapılan uyarıların dışına çıkmaları söz konusu değildi. *Ibid.*, s. 35-36.

204 *Ibid.*, s. 37, 40, 47.

205 ROUSSEAU, *age.*, s. 140; TEZİÇ, *age.*, s. 109.

206 ROUSSEAU, *age.*, s. 58; ARSEL, *age.*, s. 156-157.

yal sözleşme ile ortaya çıkan genel iradenin devlette egemenliğin sahibi olmasından ve egemenliğin kullanılmasının halk oyunun yürütülmesi anlamına gelmesinden kaynaklanmaktaydı²⁰⁷.

Dolayısıyla üyelerini halkın seçmiş olduğu meclis, milletin yasama yetkisini devrettiği bir yasama organı değil, halkın belli bir zaman dilimi içerisinde özel işlerini yürütmekle yetkilendirdiği, kendi emir ve talimatları ile bağlı görevlilerden teşekkül eden bir organdır. Meclis üyeleri, kendi inisiyatifleri ile hiçbir karar alamaz. Halkın kendisinin kabul etmediği ya da onaylamadığı kanun hükümsüzdür; kanun sayılmaz²⁰⁸.

Yürütmede Sınırlı ve Bağlı bir Temsiliyet İlişkisi. Hükümetin bizzat vatandaşlar tarafından kullanılması gerekir. Bu vesileyle, *hükümranlık gücü, temsil edilemez*. Devlet, doğrudan doğruya *halk tarafından* alınan kararlarla yönetilir²⁰⁹. Halk, ortak menfaatlerle alakalı ve genel iradenin resmi bir ifadesi olan kanunun uygulanması için *hükümet oluşturabilir*. Fakat burada hükümetin kurulması, halkın temsil edilmesi ya da genel iradenin hükümete devredilmesi anlamına gelmez. Hükümet, sadece egemen gücün bir uygulama aracı olup, genel iradenin uygulayıcı organı konumundadır²¹⁰. Her ne kadar yürütme gücünün halk tarafından seçilen organlara verilmesi mümkün ise de, hükümranlık gücü halkta kalmaktadır, bu gücün hakiki sahibi olan halk, yürütme yetkisinin kendisinde kaldığını gösterecek şekilde önemli imkânlarla ve araçlara sahip bulunmaktadır²¹¹.

Oy Vermenin Bir Hak Olması. Her vatandaş, yöneticileri seçmek üzere oy verdiği zaman, kendisine yüklenen bir görevi ya da kamusal ödevi değil, egemenliğin bir hissesinin sahibi sıfatıyla, kendisine ait bir hakkı; seçimlerde *oy kullanma hakkını* kullanmış olur²¹². Dolayısıyla her bir vatandaş, kendisine ait, *asli bir hakka sahiptir*. Bu, egemenliğin kullanılmasına, yani, kurucu iktidara ya da yasama iktidarına katılma hakkıdır²¹³. Vatandaşlar, egemenlik hakkını, bireysel iradelerini belirterek kullanırlar. Egemenlik, ferdi iradelerin bu şekilde izhar edilmesiyle ortaya çıkan genel iradede ibarettir. Dolayısıyla toplum içerisinde yaşayan her bir fert, bu genel iradenin ortaya çıkmasına iştirak eden bir cüz (parça)'dır²¹⁴.

207 AKDOĞAN Can, "Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma ve Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekâtları ile Egemenlik", *Askeri Adalet D.*, S. 117, Yıl 31, Mayıs 2003, s. 24; USLU, am., s. 183.

208 HAKYEMEZ, Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi, s. 80.

209 ROUSSEAU, *age.*, s. 140; OKANDAN, *age.*, s. 580.

210 TEZİÇ, *age.*, s. 109; GİRİTLİ & SARMAŞIK, *age.*, s. 40.

211 OKANDAN, *age.*, s. 580.

212 KABOĞLU, *age.*, s. 171; TEZİÇ, *age.*, s. 310; GÖZLER, *age.*, s. 169.

213 KABOĞLU, *age.*, s. 171.

214 ARSEL, *age.*, s. 83.

Oy vermek bir hak olarak kabul edildiği için, mecburi oy, halk egemenliği ilkesi ile bağdaşmaz; bu ilke ile bağdaşık olan oy ilkesi, isteğe bağlı (ihtiyarî) oy ilkesidir; bu ilke gereğince vatandaşlar oy hakkını kullanıp kullanmama konusunda serbesti sahibidir²¹⁵. Bu sebeple oy kullanmayan seçmenlere para cezası verilmesi, halk egemenliği ilkesi ile çelişir.

Halk egemenliği ilkesine göre, seçme yetkisi her bir vatandaş için aslî bir hak olduğu için, hiçbir vatandaş seçme hakkından mahrum bırakılamaz. Rousseau'ya göre, "oy hakkı, hiçbir kuvvetin vatandaşı bunu kullanmaktan alıkoymayacağı bir hak"tır²¹⁶. Bu vesileyle herkes, egemenliğin bir parçasına sahip olduğuna göre, oy hakkına da sahip olmalıdır; bu sebeple mantıkî olarak halk egemenliği ile bağdaşık olan "kısıtlı oy" ilkesi değil, "genel oy" ilkesidir²¹⁷. Fransa'da her ne kadar 1791 Anayasası döneminde sadece aktif vatandaşlara oy hakkı tanınarak kısıtlı oy ilkesi benimsenmiş ise de, 1793 Montagnard Anayasası ile halk egemenliği ilkesi ile uyumlu olarak, aktif-pasif seçmen ayırımına son verilerek, sadece erkekler için geçerli olmak üzere genel oy ilkesi benimsenmiştir²¹⁸.

5. Halk Egemenliğine İlişkin Eleştiriler: Rousseau'cu anlamda halk egemenliğinin (genel irade) temel özelliği, mutlak ve sınırsız olmasıdır²¹⁹. Bunun neticesi, çoğunluğun istibdadına yol açabilecek çoğunlukçu demokrasidir²²⁰. Rousseau'cu manada halk egemenliği anlayışında, kanun koyucu olarak mutlak belirleyici olması sebebiyle, genel irade, çoğunluğun azınlığa tahakkümü sonucunu doğurur²²¹. Demokrasilerde karar alma sürecinde karşımıza çıkan çoğunluğun yönetimi hakkı, aslında sadece demokrasinin temel bir ilkesi olması gerekirken, tarihî süreçte adeta *amaç* durumuna getirilmiş ve bu bağlamda çoğunluğun mutlak üstünlüğünü, yanılmazlığını ve doğruluğunu ön plana çıkaracak şekilde bir demokrasi türü olarak ortaya çıkmıştır²²². Bu anlayışa göre, çoğunluğun oyunu alanların mutlak, sınırsız, dizginsiz bir yönetim hakkı mevcuttur. Burada sözü edilen çoğunluğun kararından, bir ülkede yaşayan halkın tamamının çoğunluğu değil, seçimlerle belirlenmiş olan temsilcilerin çoğunluğu ya da halkoylamasında oy verenlerin çoğunluk oyu ile almış oldukları kararlar olarak anlaşılması

215 GÖZLER, *age.*, s. 169; KABOĞLU, *age.*, s. 171; TEZİÇ, *Anayasa Hukuku*, s. 310.

216 TEZİÇ, *age.*, s. 310.

217 GÖZLER, *age.*, s. 169; KABOĞLU, *age.*, s. 171; GİRİTLİ & SARMAŞIK, *age.*, s. 40; HAKYEMEZ,

Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı, s. 71.

218 TEZİÇ, *age.*, s. 310.

219 ARSEL, *age.*, s. 158.

220 HAKYEMEZ, *Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı*, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi, s. 69, 74; KIŞLALI Ahmet Taner, **Siyasal Sistemler**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 269.

221 KAPANİ Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s. 37-38.

222 HAKYEMEZ, *Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı*, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi, s. 74.

gerekir²²³.

Bu telakkiye göre, devlet, halkın iradesinin bir faaliyet aracıdır, devlet eliyle hareket eden halkın kendisidir. Oysa “halkın iradesi”, son derece ihtimal dışı bir durum bir tarafa bırakılacak olursa, bireylerin tamamının iradesini kapsamaz. Bundan dolayı, halkın iradesini uygulamaya geçiren faaliyetin, bazı bireylerin iradeleriyle çatışması ve onların hürriyetlerini tehdit etmesi mümkün ve muhtemeldir. Halkın iradesini temsil ettiği varsayıldığı ve bu bağlamda demokratik olma gerekçesi ile önemli bir meşruiyet ve haklılık algısına sebebiyet verdiği için, otokratik bir devletten daha güçlü görünen demokratik bir devletin hürriyet için potansiyel olarak daha tehlikeli olduğu söylenebilir²²⁴. Bir ülkede halk çoğunluğunun iradesi belli bir oranda tecelli ettikten sonra, artık bu çoğunluk iradesinin karşısına çıkacak sınırlayıcı bir güç olamaz, aksi halde gerçek halk iradesinin gerçekleşmesi engellenmiş olur²²⁵. Bu demokrasi anlayışı azınlığın haklarını korumak için bile olsa çoğunluğun iradesini kısıtlayabilecek hiçbir unsur kabul etmediği için “mutlak” bir niteliğe sahiptir²²⁶. Toplum sözleşmesi teorisine dayanan halk egemenliği fikri, çoğunluğun hudutsuz, frensiz ve teminatsız iktidarının ifadesi olduğu için, çoğunluğun istibdadını ve diktatoryasını ortaya çıkarabilir; halk egemenliği fikri, çoğunluğun gayri meşru tahakkümüne cevaz verir; artık bu ortamda azınlıkta kalanların hürriyetinin bir manası kalmaz²²⁷. Hatta halk, hâkimiyet hakkının hakiki sahibi olarak kalmaya devam etse de, bu hakkın kullanılmasını itimat ettiği ve sevgi beslediği diktatörlük rejimi kuran bir kişiye ya da bir gruba da verebilir (Hitler’in iktidarda olduğu dönemde Almanya’da, Mussolini’nin iktidarda olduğu dönemde İtalya’da olduğu gibi)²²⁸, bu durumda, halk egemenliği bu rejimlere meşruiyet sağlamış olacaktır. Dolayısıyla halk egemenliği, ferdi, çoğunluğun istibdadı ve tahakkümü altına sokar²²⁹. Nasıl Hobbes, toplumsal sözleşme teorisinden hareketle bir tek kişinin (kral) mutlak hâkimiyetine ulaşmışsa, Rousseau da, toplum sözleşmeden hareketle halkın çoğunluğunun istibdadına ulaşmıştır²³⁰. Bu demokrasi telakkisinde çoğulculuk ve azınlığın haklarının korunması söz konusu olmadığı, bu uygulamalar neticesinde çoğunluğun mutlak diktatörlüğünün ortaya çıkması mümkün ve muhtemel olduğu, azınlığın hak-

223 MAYO Henry B., **Demokratik Teoriye Giriş**, (Çev.: Emre KONGAR), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1964, s. 40-41.

224 ERDOĞAN, **Anayasa Hukuku**, s. 114.

225 KIŞLALI, *age.*, s. 269.

226 HAKYEMEZ, **Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi**, s. 75.

227 ARSEL, *age.*, s. 84-86, 155.

228 *İbid.*, s. 86.

229 *İbid.*, s. 155.

230 *İbid.*, s. 158.

ları çoğunluğun iradesi karşısında tamamen güvencesiz olduğu için, halk egemenliği telakkisi, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı vb. yollarla birey hak ve hürriyetlerinin hukuki ve kurumsal zeminde teminat altına alındığı çoğunlu, anayasal demokrasi ile esaslı şekilde çelişmektedir.

Rousseau'nun demokrasi modelini önerdiği eserlerinde ortaya koyduğu siyasî düşünceler, bazı esaslı iç çelişki ve tutarsızlıklarla dolu olduğu içindir ki, onun demokrasi konusundaki görüşleri hakkında farklı görüşler ortaya koymakta, bazıları O'nu "demokratik düşüncenin öncüsü", bazıları da demokrasi karşıtı cephede, "anti plüralizmin havarisi" ya da "totalitarizmin kurucusu" olarak nitelendirmektedirler²³¹. Rousseau'nun, *demokrasi ve halk iradesine önem vermesine rağmen, çoğunluğun despotik olabileceği* tehlikesine karşı pek güvenli olmadığı söylenebilir. Bu açılardan bakıldığında Rousseau halk egemenliğini mutlaklaştırmakta ve onu anayasal temel haklarla sınırlandırmaktan özenle kaçınmaktadır²³².

Arsel'e göre, Rousseau'nun halk egemenliği teorisi ile kuvvetler birliği ve çoğunluğun diktatörlüğüne dayanan Marksist yönetimin temelleri hazırlanmıştır²³³. Kaboğlu'na göre, halk adına var olduğu iddia edilen iktidarların, mutlakiyet ya da totaliter rejimlere varabildiği söylenebilir. Bu konuda ideal demokrasiye ulaşılması mümkün olmadığı için, Mosca ve Pareto, şefe itaati savunmuş, bu yolla faşizme giden yolun teorisyenleri olmuşlardır²³⁴.

Sancar'a göre, Rousseau'nun halk egemenliğine dayanak teşkil eden teorisinde, Devlet, kendi kendini yöneten bir topluluğun organı haline gelmiş ve topluluğun üzerinde belirleyici erk olmaktan çıkmaya başlamış olmakla birlikte²³⁵, Rousseau, genel irade adına çoğunluğun iradesini neredeyse kutsallaştırması²³⁶, çoğunluğun iradesine mutlak üstünlük vermesi sebebiyle neredeyse totalitarizmin öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir²³⁷.

Rousseau'nun önerdiği genel irade temelli halk egemenliği, parlamenter ve yarı başkanlık ve başkanlık sistemleri ile uyumlu görünmemektedir; bu egemenlik anlayışı ile uyumlu olanın "meclis hükümeti" sistemi

231 GÖZE Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1995, s. 207-210.

232 CONSTANT Benjamin, *Political Writings*, (Trans: B. FONTANA), Cambridge University Press, Cambridge, 1988, s. 176-182'den aktaran: ARSLAN Zühtü, "Rousseau'nun Hayaletleri: Yeni Devlet Eski Söylem", *Doğu - Batı D.*, Yıl 6, S. 21, Kasım Aralık Ocak 2002-03, s. 27.

233 ARSEL, *age.*, s. 158.

234 KABOĞLU, *age.*, s. 172.

235 SANCAR, *Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruiyet Sorunu ve Anayasal Düzen*, s. 159 ve 160.

236 YÜZBAŞIOĞLU Necmi, "İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması", *İnsan Hakları*, (Haz. Korkut TANKUTER), YKY., İstanbul, 2000, s. 398.

237 YAYLA Atilla, "Rousseau'nun Zihniyet Dünyası", *Zaman Gazetesi*, 5 Ekim 2012; USLU, *age.*, s. 184.

olduğu söylenebilir²³⁸. Burada hakiki manada kuvvetler ayrılığı reddedilmektedir. Bu telakkiye göre, yasama ve yürütme yanında, yargı organı da, halkın çoğunluğunun iradesine tabidir²³⁹. Çoğunluğun iradesinin mutlak olması, azınlık aleyhine olabilecek her türlü riskleri bünyesinde taşıması, yargının çoğunluğun mutlak iradesine tabi olması, dizginsiz bir çoğunluk gücünü ortaya çıkaracağı, yargı sadece bunu meşrulaştırıcı yönde bir işlev göreceği için, hem kuvvetler ayrılığının reddedilmiş olması, hem de bu bağlamda yargının çoğunluğun iradesini denetleyebilmesi ortamının mevcut olmaması sebebiyle bu telakki, hukuk devleti açısından bağdaşmazlık arz etmektedir.

Rousseau tarafından geliştirilen “halk egemenliği” ilkesine göre çoğunluğun iradesinin, genel irade nitelemesi ile azınlığın iradesini de kapsadığı ifade edilerek halkın bütününe mal edilmesi gerçeklikle bağdaşır değildir. Çünkü seçimlerde ortaya çıkan çoğunluk ile bu çoğunluk tarafından alınan kararlar, halkın bütününe iradesi değil, olsa olsa halkın ya da seçmenlerin çoğunluğunun iradesi olabilir²⁴⁰. Hele ki çoğunluğun oyları ile kabul edilen kararlarla azınlıkta olanların haklarının değişen ölçülerde özleri de zedelenecek şekilde kısıtlandığı durumlarda, bu kararlara haklı olarak muhalif kalan azınlığın hem haklarının ihlal edildiği, hem de bu karara olumlu yönde iştirak etmediği çoğunluk kararının, azınlıkta kalanların da iradesini yansıttığını söylemek hiç de gerçekçi değildir. En vahimi de, bu yolla, genel irade adı altında azınlığın haklarının zedelenmesine meşruiyet sağlama çabasıdır.

Rousseau, Fransız Devrimi’nde radikal Cumhuriyetçilerin oluşturduğu Jakobin’lerin, “salt demokrasi” taraflarının babası olarak bilinir²⁴¹. O’na göre, bütün vatandaşlar, haklarını tamamen egemene bıraktıkları için, “egemen”, hürriyeti savunmak amacıyla sonsuz bir güce kavuşmuş olmaktadır. Bu güç, eşitliği sağlayacak sınıfsız bir toplumu vücuda getirmek için kullanılacaktır. Rousseau’nun “eşitlikçi ve çoğunluğun egemen olduğu mutlak demokrasi anlayışı” ile Marks’ın siyasî fikirleri arasında bir bağlantının kurulduğu belirtilmektedir²⁴².

Halk egemenliği, vatandaşların, herhangi bir partiye, bir gruba ya da temsilciye kendi namına irade izhar etme hakkını vermemek suretiyle, çağımızdaki siyasî partili rejimle de çelişme arz etmektedir.

Constant, Rousseau’yu eleştirerek, sınırsız egemenliği uygulama imkânının mevcut olmadığı ve Rousseau’nun bu noktada, sınırsız egemen-

238 ARSEL, *age.*, s. 158.

239 *Ibid.*, s. 158.

240 GÖZLER, *age.*, s. 171; KAPANİ, *Politika Bilimine Giriş*, s. 77.

241 SARICA, *age.*, s. 148.

242 TEZİÇ, *age.*, s. 110.

liğe sahip “canavarca iktidar”ı kime emanet ettiğini bilmediği için aslında egemenliği kullanılamaz hale getirdiğini belirtir. O’na göre, egemenliğin devredilmez, bölünmez ve temsil edilmez olduğunu söylemek, gerçekte onun kullanılamaz olduğunu ilan etmektir²⁴³.

6. Bazı Modern Anayasalarda Yer Alan Halk ya da Millet Egemenliği Kavramları: Günümüzde bazı ülkelerin Anayasalarında soyut *millet* yerine somut bir varlık olan *halk* kelimesine yer verildiği görülmektedir. Federal Almanya Anayasasına göre, egemenlik tümüyle halkındır. Halk, egemenliğini, seçimler ve oylamalar aracılığıyla ve yasama, yürütme ve yargı yetkileriyle donanmış özel organlar eliyle kullanır (md. 20)²⁴⁴. Avusturya Anayasasına göre, kanunlar yetkisini halktan alırlar (md. 1)²⁴⁵. Belçika Anayasasına göre, tüm yetkiler halktan alınır (md. 33)²⁴⁶. İtalya Anayasasına göre, egemenlik halka aittir ve halk bu egemenliği Anayasanın şekilleri ve sınırları içinde kullanır²⁴⁷. İsveç Anayasasına göre, İsveç’te bütün kamu iktidarlari halktan kaynaklanır (md. 1)²⁴⁸. Portekiz Anayasasına göre, Portekiz Cumhuriyeti, halk egemenliğine dayalı demokratik bir devlettir (md. 2). Egemenlik, tek ve bölünmez ve onu Anayasada öngörülen şekilde kullanacak halka aittir (md. 3/1)²⁴⁹. Finlandiya Anayasasına göre, Finlandiya’da devlet erkleri, parlamento tarafından temsil edilen halka dayanır (md. 2)²⁵⁰. Azerbaycan Anayasasına göre, devlet hâkimiyetinin yegâne kaynağı Azerbaycan halkıdır (md. 1). Serbest ve bağımsız olarak, kendi kaderini tayin etmek ve yönetim şeklini belirlemek Azerbaycan halkının egemen hakkıdır. Azerbaycan halkı, kendi egemenlik hakkını, halkoylaması, genel, eşit ve tek dereceli seçim esasında, serbest, gizli ve şahsi oy verme yolu ile seçilmiş temsilcileri vasıtasıyla gerçekleştirir (md. 2)²⁵¹. Gürcistan Anayasasına göre, devlet hâkimiyetinin kaynağı halktır. Halk, kendi hâkimiyetini referandum, diğer doğrudan demokrasi şekilleri ve kendi temsilcileri aracılığıyla gerçekleştirir²⁵². Rusya Federasyonu Anayasasına göre, Rusya Federasyonunda egemenliğin taşıyıcısı ve hâkimiyetin tek kaynağı onun çok milletli halkıdır. Halk, kendi hâkimiyetini

243 CONSTANT, *PoliticalWritings*, s. 176-182’den aktaran: ARSLAN, Rousseau’nun Hayaletleri: Yeni Devlet Eski Söylem, s. 27.

244 Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Daire Başkanlığı, *age.*, s. 223.

245 *İbid.*, s. 5.

246 *İbid.*, s. 110.

247 *İbid.*, s. 323.

248 “The Constitution of the Kingdom of Sweden”, <http://www.parliament.am/library/sahmanadrutyunner/Sweden.pdf>, (ET: 18.12.2014).

249 “Constitution Of The Portuguese Republic Seventh Revision [2005]”, http://app.parlamento.pt/site_antigo/ingles/cons_leg/Constitution_VII_revisao_definitive.pdf, (ET: 18.12.2014).

250 “The Constitution of Finland”, [http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fin%20Anayasasi-EN\(11.6.1999\).pdf](http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fin%20Anayasasi-EN(11.6.1999).pdf), (ET: 12.11.2014).

251 TUNÇ, *age.*, s. 114-115.

252 EREN Abdurrahman & ALESKERLİ Alesker, *Yeni Anayasalar*, TİKA Yayınları, Ankara, 2005, 194.

doğrudan, ayrıca devlet hâkimiyet organları ve yerel yönetim organları aracılığıyla gerçekleştirir. Halk hâkimiyetinin doğrudan yüksek ifadesi, referandum ve serbest seçimlerdir (md. 3)²⁵³.

Bazı ülkelerin Anayasalarında “millî egemenlik” ilkesine yer verilir. Türkiye’de 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında milli egemenlik ilkesine yer alır. Buna göre egemenlik kayıtsız ve şartsız Türk Milletine aittir. Litvanya Anayasasına göre, Litvanya Devleti millet tarafından oluşturulur. Egemenlik millete aittir (md. 2). 4. maddede, milletin, egemenlik hakkını doğrudan veya dolaylı olarak temsilcileri aracılığı ile kullanacağı belirtilmiştir. 3. maddeye göre, hiç kimse, millet egemenliğini kısıtlayamaz ya da sınırlandıramaz, milletin bütününe ait olan egemen iradeyi gasp edemez²⁵⁴. Polonya Anayasasına göre, Polonya Cumhuriyetinde yüce güç (egemenlik) millete aittir. Millet bu egemenliğini doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla kullanır (md. 4)²⁵⁵. Lüksemburg Anayasasına göre, egemen güç millete aittir. Büyük Dük (*Grand Dük*) bu yetkiyi Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanır ve yerine getirir²⁵⁶. Romanya Anayasasına göre, millî egemenlik, onu hür, dönemsel ve âdil seçimler ve de referandumlardan oluşan temsili organlar vasıtasıyla kullanacak olan Romen halkına aittir (md. 2)²⁵⁷.

Bazı ülkelerde ise hem millî egemenlik, hem de halk egemenliği kavramlarına birlikte yer verilir. 1958 Fransa Anayasasının başlangıç kısmında şu ifade yer alır: “*Fransız halkı, 1789 Beyannamesinde tanımlanan, 1946 Anayasasının başlangıç kısmında teyit edilip tamamlanan insan haklarına ve milli egemenlik ilkelerine, ...bağlılığını ihtişamla ilân eder*”. 2. Maddeye göre, Cumhuriyetin ilkesi; *Halkın, halk tarafından ve halk için yönetimidir*. 3. Maddeye göre, millî egemenlik halka aittir, bunu temsilcileri aracılığıyla ve halkoylaması yoluyla kullanır²⁵⁸. Moldova Anayasasına göre, millî egemenlik, Anayasayla belirlenmiş şekillerde doğrudan ve kendi temsilci-

253 *İbid.*, s. 432. Benzer hükümler şu anayasalarda da mevcuttur: Kazakistan (AY. md. 3), Kırgızistan (AY. md. 1), Özbekistan (AY. md. 7), Tacikistan (AY. md. 6), Türkmenistan (AY. md. 2), Ukrayna (AY. md. 5), Estonya (AY. md. 56), Letonya (AY. md. 2), Litvanya (AY. md. 2). EREN & ALESKERLİ, *age.*, s. 242, 284, 389, 480, 512, 545, 619, 650, 673. Slovenya (AY. md. 2/2) “Constitution Of The Republic Of Slovenia”, <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/si/si032en.pdf>, (ET: 18.12.2014); Ermenistan (AY. md. 2), Bulgaristan (AY. md. 1) TUNÇ, *age.*, s. 1, 165.

254 “Constitution of the Republic of Lithuania”, <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>, (ET: 18.12.2014).

255 “The Constitution Of The Republic Of Poland Of 2nd APRIL, 1997”, <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>,

256 “Luxembourg - Constitution”, http://www.servat.unibe.ch/icl/lu00000_.html, (ET: 18.12.2014).

257 “Constitution of Romania”, <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ro/ro021en.pdf>, (ET: 18.12.2014).

258 Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Dairesi Başkanlığı, *age.*, s. 171, 173.

leri aracılığıyla gerçekleştiren Moldova Cumhuriyeti halkına aittir (md. 2)²⁵⁹. Yunanistan Anayasasına göre, bütün iktidarlar, halktan gelir; halk ve millet için mevcuttur (md. 1/3)²⁶⁰. İrlanda Anayasasına göre, İrlanda milleti burada, kendi yönetim biçimini seçme, diğer milletlerle ilişkilerini belirleme ve kendi dehası ve gelenekleriyle uyum içinde siyasî, iktisadî ve kültürel hayatını geliştirmek için devredilemez, kaldırılamaz egemenlik hakkını teyit eder (md. 1). 1. maddede “millî egemenlik” ilkesine vurgu yapılırken, 3. maddede “milletin iradesinin halkın çoğunluğunun rızası ile gerçekleşeceği” belirtilir. 6. Maddeye göre, “idarenin tüm yetkileri, yasama, yürütme ve yargı, kaynağını, Tanrı’nın huzurunda, ..halktan alır”²⁶¹. İspanya Anayasasına göre, millî egemenlik, Devletin gücünü aldığı İspanya halkınıdır (md. 1/2). Parlamento İspanyol halkını temsil eder (md. 66/1). Adaletin kaynağı halktır (md. 117/1)²⁶².

7. Halk Egemenliği ya da Millî Egemenlik İlkeleri İle Çelişen Hükümler: Yukarıda sözü edilen iki egemenlik türü arasındaki farklılıkların büyük ölçüde teorik düzeyde kaldıkları gibi, bunların teorik bütünlüklerini muhafaza ettiklerini söyleyebilmek de mümkün değildir²⁶³. Bazı ülkelerde halk egemenliği benimsendiği halde bu ilke ile çelişen, ya da millî egemenlik ilkesi benimsendiği halde bu ilke ile çelişen çeşitli hükümlerin yer aldığı görülmektedir. Günümüzde, “hak seçim”-“görev seçim” ayrımına ilişkin halk egemenliği-millî egemenlik anlayışları arasında mevcut olan teorik tartışmalardan bağımsız olarak, değişik ülkelerde farklı uygulamaların ortaya çıktığı görülmektedir. Görev seçim anlayışı, bazı ülkelerde mecburi oy sisteminin benimsenip uygulanmasına, bazı ülkelerde de hak seçim anlayışının genel oyun benimsenmesinde rol oynadığı görülmektedir²⁶⁴. Bir ülkede saf temsilî rejimi öngören millî egemenlik ilkesi benimsendiği halde, referandum, oy serbestisi ya da oy verme hakkı ve genel oy ilkesi benimsendiği gibi²⁶⁵, halk egemenliği ilkesi benimsendiği halde, millî egemenlik ilkesine özgü olduğu söylenen bazı ilkelerin bu ülkelerde de var olduğu söylenebilir. Keza, bazı ülkelerde benimsenen parti disiplini sebebiyle, temsilcilerin parti yöneticilerinin belirledikleri politikalarla sıkı sıkıya bağlı hale gelebilmekte, bu durum da hem millî egemenlik ilkesinin gereklerinden olan temsilcilerin bağımsız, hür ve serbest iradeleri ile bütün milleti temsil etmeleri, onun namına karar vermeleri anlayışıyla çelişmekte, hem de halk egemenliği tarafından önerilen, halkın egemenliğini siyasî partiler şeklinde

259 EREN & ALESKERLİ, *age.*, s. 335.

260 TUNÇ, *age.*, s. 223.

261 “Constitution Of Ireland”, <http://www.irishstatutebook.ie/en/constitution/>, (ET: 18.12.2014).

262 Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Dairesi Başkanlığı, *age.*, s. 539, 552, 563.

263 TEZİÇ, *age.*, s. 118.

264 *İbid.*, s. 310.

265 *İbid.*, s. 118.

bir aracıya lüzum olmaksızın kullanması esası ile çelişme arz etmektedir. Bütün bu sebeplerle iki egemenlik anlayışı arasındaki teorik farklılıklar büyük ölçüde aşınmış olmaktadır²⁶⁶.

Mesela, 1982 Anayasasında millî egemenlik ilkesi benimsenmiş olmanın yanında kanunlarda bu ilke ile uyumlu olarak mecburi oy ilkesi benimsenmiştir. 10.06.1983 Tarih ve 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 63. maddesine göre, oy vermeyenler için onbin lira²⁶⁷ para cezası öngörülmüştür. Benzer hükümler 18.01.1984 Tarih ve 2972 Sayılı Kanunun Ek 1. maddesinde de mevcuttur. Her ne kadar *mecburi oy* ilkesi ile millî egemenlik ilkesi uyumlu ise de, seçme yetkisi, halk egemenliği ile uyumlu olarak bir “hak” olarak düzenlenmiştir (md. 67). Anayasada “millî egemenlik” ilkesine yer verilmiş ise de, halk egemenliği ilkesi ile uyumlu olan halkoylamasına da yer verilmiştir (md. 175).

Benzer hükümler, bazı demokratik ülkelerinde de mevcuttur. Belçika²⁶⁸, Avustralya, Avusturya'nın bazı eyaletleri, Lüksemburg, İtalya, Yunanistan ve Fransa'da (Senato seçimlerinde) mecburi oy ilkesi benimsenmiştir. Hatta üst üste üç seçime katılmamanın, belli dönem bu hakkın kaybına da sebep olacağını kabul eden ülkeler de mevcuttur²⁶⁹. Burada bazı ülkelerde halk egemenliğine referans yapıldığı halde, mecburi oy ilkesinin benimsendiği görülmektedir. Avusturya Anayasasında yer alan “Avusturya demokratik bir Cumhuriyettir. Kanunlar yetkisini halktan alırlar (md. 1)” hükmünde “halk” ifadesine yer verildiği, bazı maddelerinde halk egemenliği ile uyumlu olarak halkoylaması usulü benimsendiği halde, bazı eyaletlerde mecburi oy ilkesi benimsenmiştir. Belçika Anayasasında “*Tüm yetkiler halktan alınır* (md. 33)” hükmüne yer verilerek, halk egemenliğine referans yapıldığı, 61. maddede oy verme bir hak olarak düzenlendiği halde, yine mecburi oy ilkesi benimsenmiştir. Keza, Yunanistan Anayasasına göre, “Bütün iktidarlar, halktan gelir” (md. 1/3) hükmü yer aldığı halde yine mecburi oy ilkesi benimsenmiştir. Litvanya, Polonya, Romanya gibi bazı ülkelerde de, millî egemenlik ilkesine yer verilmiş olmakla birlikte, halkoylaması gibi halk egemenliği ile uyumlu olan egemenliğin doğrudan kullanılması usulleri benimsenmiştir.

²⁶⁶ *İbid.*, s. 118.

²⁶⁷ Bu maddede belirtilen para cezasının XX. dönem Milletvekili Genel Seçimleri için 250 000 lira olarak uygulanacağı 27/10/1995 tarih ve 4125 sayılı Kanunun 22. maddesiyle hükme bağlanmıştır.

²⁶⁸ Belçika'da zorunlu oy ilkesinin benimsenmesinin sebebi, seçimlere katılma oranlarının çok düşük (bazı seçimlerde %30'a hatta bazılarında %16'ya kadar düşmüştür) oluşudur. ABD'de oy verme oranı ortalama %50'lere kadar gerilediği halde, ihtiyari oy ilkesinden vazgeçilmiş değildir. YILMAZ R. Ayhan, “Seçim Dönemlerinde Oy Verme Davranışını Artırıcı İletişim Kampanyaları”, *İletişim Fakültesi D.*, s. 402, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/viewFile/1019015546/1019014729>, (ET.: 17.12.2014).

²⁶⁹ KUZU Burhan, “Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler”, *Anayasa Yargısı*, C. 16, Yıl 1999, s. 258; TEZİÇ, *age.*, s. 310–311.

SONUÇ

Her ne kadar “egemenlik” kavramı, *mutlak ve en üstün güç* anlamına sahip olması sebebiyle anayasacılık düşüncesi, hukuk devleti, anayasal demokrasi, sınırlı devlet ilkeleri ile çelişmekte ise de, günümüzdeki bazı ülkelerin anayasalarında, “siyasî iktidar” yerine “egemenlik” ilkesine yer verilmeye devam edilmektedir. Keza, yukarıda sözü edilen çok sayıda mahzura rağmen, bazı ülke anayasalarında “millî egemenlik”, bazı ülke Anayasalarında da “halk egemenliği” ilkelerine yer verildiği görülür. Esasen her iki ilke de, hukuk devleti, anayasal demokrasi gibi ilkelerle çeliştiği halde, bu anayasalarda bu ilkelerle birlikte, hukuk devleti ve anayasal demokrasiyi öngören diğer ilkelerin birlikte yer aldığına şahit olunmaktadır. Bu vesileyle, her iki ilkenin de ortaya çıktıkları dönemlerde sahip olduğu manalardan büyük ölçüde uzaklaşmış oldukları söylenebilir.

Her ne kadar, o dönemlerde ortaya konuluşları itibariyle, “halk egemenliği” ve “millî egemenlik” fikirlerine yöneltilen eleştiriler haklı ise de, bu ilkeler, temsilî ve klasik Batı Demokrasisinin temelini teşkil etmişlerdir. Bu temel, artık günümüzde pozitif bir mahiyete bürünmüştür. Temsilî sistemi benimseyen bazı modern anayasalar halk egemenliği ve millî egemenlik ilkelerini kaynaştırmışlar, birlikte yer vermişlerdir²⁷⁰.

Her ne kadar Devletin genel ve uyulması zorunlu kamusal kurallar koyma yetkisi genellikle “egemenlik” olarak adlandırılrsa da, bu terim, bir nevi “sınırsız yetki”yi çağrıştırdığı için, çağdaş hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Temel siyasî kararları nihaî olarak belirleme yetkisinin halka ait olduğunun kabul edildiği demokratik rejimlerde egemenliği hâlâ devlete izafe etmek doğru olmasa gerek²⁷¹. Bir Anayasada, halk ya da millet egemenliğine yer verilmesi ya da iktidarın kaynağının halk ya da millet olduğunun belirtilmesi halinde, bunların, hukuk devleti ve insan hakları bağlamında sınırlı olduğunun ayrıca ifade edilmesi gerekir. Bu yolla, her iki ilkenin tarihî bağlamından kopararak, devletin yetkilerinin tahdit edildiği çağdaş demokratik hukuk devleti ile uyumluluğunun sağlanması mümkün hale gelebilecektir. Nitekim günümüzde devletin egemenlik anlayışı, her ne kadar teorik olarak değerini muhafaza etmekte ise de, birçok hukukî ve fiilî sınırlamalara uğrayarak, gerçekten eski mutlak, bölünmez, en üstün olma özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir. Artık, anayasal demokrasi, anayasal devlet, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, toplumsal değerler sistemi, anayasallık denetimi, uluslararası supranasyonal kuruluşlardan gelen sınırlamalar, insan hakları gibi kavramlar tartışılmakta, bunlar karşısında egemenliğin yeni ve çağdaş anlamı şekillenmektedir. Dolayısıyla egemenlikle ilgili

270 AKYILMAZ, agm., s. 11; CİN Halil, *Millî Hâkimiyet ve Atatürk*, Konya, 1985, s. 9.

271 ERDOĞAN, *Anayasa Hukuku*, s. 9.

teorik tartışmalar, bu gelişmeler karşısında önemli ölçüde değer kaybına uğramış olmaktadır²⁷². Artık günümüzde egemenlik sınırlıdır (hukuk devleti), bölünmüştür (kuvvetler ayrılığı) ve (AB vb. ulus-üstü örgütlere) devredilebilmektedir²⁷³.

Diğer yandan, her ne kadar egemenlik, “üstünlük” anlamına gelmekte ise de, günümüzde bu, hukukî anlamda bir üstünlüktür. Çünkü egemenlik hukukî bir kavramdır. O halde egemenliği, bir ülkedeki en üstün hukukî otorite olarak tanımlamak gerekir. Devletin egemen olduğunu söylemek, o devletin kanunlarının, kurallarının ve diğer hukukî düzenlemelerinin hukukî olarak son söze sahip olması anlamına gelir²⁷⁴. Bu vesileyle, bir hukuk devletinde Devlet egemenliğinin sadece hukukî egemenlik olarak anlaşılması gerekir.

Kendisine yüklenen mana itibarıyla demokrasi teorisi ile daha uyumlu olanın, “millet egemenliği” yerine “halk iktidarı” kavramının olduğu söylenebilir. Çünkü millet kavramı, soyut olduğu ve teorik manası itibarıyla somut olarak yaşayan halkı yönetimden uzaklaştırıcı bir mahiyeti haiz olduğu için, *halk iktidarı* ya da *iktidarın kaynağının halk olduğunun* belirtilmesi, teorik bağlamda daha isabetlidir. Çünkü somut bir varlığı ifade eden halk kelimesi, “halkın iktidarı”, “halkın yönetimi” gibi manalara gelen demokrasi ile daha uyumlu görünmektedir. Diğer yandan, *millî egemenlik* ilkesinin kolaylıkla milliyetçilikle ilişkilendirilebilmesi mümkündür. Egemenlik ya da iktidarın “halka” veya “vatandaşlara” değil de soyut bir varlık olan “millet”e ait sayılması millî devletin değilse de, milliyetçi devletin bir gereği gibi görünmektedir. Bir diğer ifadeyle, çağdaş millî devlet, egemenliğin kaynağı bakımından *halk* veya *vatandaşlara* da *millete* de dayanabilir, ama milliyetçi devlet, zorunlu olarak “millet”e dayanır. Nitekim Avrupa Konseyi ve AB üyesi millî devletlerin çoğunda egemenlik ya da iktidarın kaynağının *halk olduğu, bütün iktidarların halktan kaynaklandığı* belirtilmektedir²⁷⁵.

Burada halk egemenliğinin, klasik manasından ziyade hukuk devleti ilkesi ile bütünlük içerisinde kullanılmasında fayda vardır. Çünkü halk egemenliği-hukuk devleti birlikteliği neticesinde, çoğunluğun iradesi şeklinde tezahür eden genel iradenin mutlak üstünlüğünü öngören klasik halk egemenliği anlayışından, çoğunluğun iradesine karşı azınlığın haklarının da teminat altında olduğu bir demokrasiye geçilmiş, çoğunlukçu demokrasi çoğulcu ve anayasal demokrasiye dönüşmüş olacaktır.

İktidarın kaynağının halkta olduğu ilkesinin benimsenmesi netice-

272 KABOĞLU, *age.*, s. 85-87.

273 GÖNENÇ, *agm.*, s. 148.

274 TURHAN, *agm.*, s. 219-220.

275 ERDOĞAN, *Anayasa Hukuku*, s. 234.

sinde, halkın icabı halde referandum yoluyla bazı durumlarda iradesini doğrudan ortaya koyması da mümkün hale getirilmiş olacaktır. Milli egemenlik ilkesinde, egemenlik, somut olarak yaşayan halk yerine, geçmişte yaşayan, gelecekte yaşayacak olan ve halihazırda yaşayanları bütünlük içerisinde kapsayan soyut bir varlığa izafe edildiği için, güncel olarak bir çok sorunların esaslı bir şekilde çözüme kavuşturulması konusunda, bu sorunları somut olarak yaşayan halk devre dışı bırakılmış olmaktadır. Oysa bazı temel sorunların birebir öznesi olan halka referandum yolu kapatılarak bu sorunların esaslı bir şekilde aşılabilmesi mümkün olamaz. Demokrasi, ancak yaşayan halkın idaresinin etkin bir şekilde sürece dahil olması halinde kalıcı ve köklü hale gelebilir. Halkın referandum yolu kapatılarak etkinliğinin azaltılması demokrasinin halkın bağrından uzaklaşması neticesini ortaya çıkarabilir ki, bu da demokrasinin geleceği açısından hiç de olumlu bir durum olmayacaktır.

Diğer yandan, “*milli egemenlik*” ilkesi, bürokratik seçkinci azınlıkların, “*millet iradesi*” soyutlamasına sığınarak, yaşayan halk üzerinde baskıcı uygulamalar ortaya koyabilmelerini de mümkün ve muhtemel hale getirebilmektedir. Halkın, gerek doğrudan gerekse siyasi temsilcileri vasıtasıyla bu tür uygulamaları bertaraf etmeye yönelik her bir yönelimi, “*halk=millet değildir; millet iradesi yaşayan halkın iradesinden farklı ve üstündür*” şeklinde bir bahane ile önlenecek, millet iradesini temsil ettiğini söyleyen çevrelerin soyut varlık (millet) adına somut halka zarar vermesi yolu açılmış olabilecektir. Bu da azınlığın çoğunluk üzerinde tahakküm kurması manasına gelecektir ki, bu durumu kısaca “*demokrasiden uzaklaşma*” olarak ifade edebilmek mümkündür. Demokrasinin kökleşmesi, devam ve bekası, halka rağmen ve halka karşı koruma önlemleri alınarak değil, ancak halkın iradesini etkin bir şekilde ortaya koyması ile mümkün olabilir. Halkın bu şekilde demokrasiyi sahiplendiği bir rejimde atanmışların ve seçkinci elitlerin etkinliği büyük ölçüde azalır; bu yolla seçilmişlerin üstünlüğü ilkesi daha da etkin ve belirgin hale gelir.

KAYNAKLAR

- Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Daire Başkanlığı, *Avrupa Birliği Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları*, Adalet Bakanlığı y., Ankara, 2011.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, (ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler*, İletişim y., İstanbul, 2011.
- AKAD, Mehmet & VURAL DİNÇKOL, Bihterin & BULUT, Nihat, *Genel Kamu Hukuku*, 10. B., Der y., İstanbul, 2014.
- AKAL, Cemal Bali, *Sivil Toplumun Tanrısı*, 2. B., Engin y., İstanbul, 1995.
- AKDOĞAN, Can, "Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma ve Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekâtları ile Egemenlik", *Askeri Adalet D.*, S. 117, Y. 31, Mayıs 2003.
- AKYILMAZ, Bahtiyar, "Milli Egemenlik Kavramının Gelişimi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi D.*, C. 2, S. 1-2, Y. 1998.
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, "Temsili Demokrasinin 'Seçim' Ayağı", *Türkiye Barolar Birliği D.*, S. 60, Y. 2005.
- ARSEL, İlhan, *Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, I. Kitap, Güven Matbaası, Ankara, 1975.
- ARSLAN, Zühtü, *Anayasa Teorisi*, Seçkin y., Ankara, 2005.
- ARSLAN, Zühtü, "Rousseau'nun Hayaletleri: Yeni Devlet Eski Söylem", *Doğu – Batı D.*, Y. 6, S. 21, Kasım Aralık Ocak 2002-03,
- AY, Mahmut, "Tanrı Tasavvurlarının Politik Tasarımlara Yansımaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi D.*, C. XLVI, S. 2, Y. 2005.
- BAŞGİL, Ali Fuat, *Esas Teşkilât Hukuku*, C. I, İstanbul, 1960.
- BAŞGİL, Ali Fuat, *Türkiye'nin Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri*, C. 1, Fasikül 1, Baha Matbaası, İstanbul, 1957.
- "BM Antlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirge ve Eki (24 Ekim 1970)", http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarflisoz/bm/bm_17.pdf, (ET.: 23.11.2014).
- BULUT, Nihat, *Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi*, Seçkin y., Ankara, 2003.

- BERİŞ, H. Emrah, "Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi D.*, C. 63, S. 1, Y. 2008.
- CİN, Halil, *Milli Hâkimiyet ve Atatürk*, Konya, 1985.
- "Constitution of the Czech Republic", <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/docs/laws/1993/1.html>, (ET: 20.12.2014).
- "Constitution Of Ireland", <http://www.irishstatutebook.ie/en/constitution/>, (ET: 20.12.2014).
- "Constitution Of The Portuguese Republic Seventh Revision [2005]", http://app.parlamento.pt/site_antigo/ingles/cons_leg/Constitution_VII_revisao_definitive.pdf, (ET: 20.12.2014).
- "Constitution of Romania", <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ro/ro021en.pdf>, (ET: 20.12.2014).
- "Constitution of the Republic of Lithuania", <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>, (ET: 20.12.2014).
- "Constitution Of The Republic Of Slovenia", <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/si/si032en.pdf>, (ET: 20.12.2014).
- "Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty", <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm>, (ET.: 23.11.2014).
- "Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States", <http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36r103.htm>, (ET.: 23.11.2014).
- DOEHRING, Karl, *Genel Devlet Kuramı*, (Çev.: Ahmet MUMCU), 3. B., Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.
- ECKSTEIN, Harry, "Devlet 'Bilimi' Üzerine", *Devlet ve Hukuk Üzerine Yazılar*, (Çev.: Mehmet TURHAN), Gündoğan y., Ankara, 1996.
- ERDOĞAN, Mustafa, *Anayasa Hukuku*, 7. B., Orion y., Ankara, 2011.
- ERDOĞAN, Mustafa, "Egemenliğin Dünü-Bugünü", *Hukuk ve Adalet D.*, Y. 2, S. 6-7, Ekim 2005.
- EREN, Abdurrahman & ALESKERLİ, Alesker, *Yeni Anayasalar*, TİKA y., Ankara, 2005.
- EROĞUL, Cem, *Anatüze Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş)*, İmaj y., 6. B., Ankara, 2000.
- EROĞUL, Cem, "Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlük-

lerin Korunmasına ve Anayasa Yargısına Etkileri”, *Anayasa Yargısı*, C. 20, Y. 2003.

- GİRİTLİ, İsmet & SARMAŞIK, Jale, *Anayasa Hukuku*, 2. B., Beta y., İstanbul, 2001.

- GÖNENÇ, Levent, “Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi D.,C. 56*, S. 1, Y. 2007.

- GÖZE, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 4. B., Beta y., İstanbul, 1995, s. 207-210

- GÖZLER, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 2. B., Ekin Kitabevi y., Bursa, 2011.

- GÜLSOY, Tefik, “Milletin Temsili”, *Kamu Hukuku Arşivi – KhukA., C. 9*, S. 2, Eylül 2006.

- GÜLSOY, Mehmet Tefik, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Yetkin y., Ankara, 2007.

- GÜVEYİ, Ümit, “Anayasa Yargısı ve Demokrasi İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi D.,C. XVI*, Y. S. 3, 2012.

- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, *Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı*, Seçkin y., Ankara, 2004.

- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi D.,C. 52*, S. 4, Y. 2003.

- HOBBS, Thomas, *Leviathan*, (Çev.: Semih LİM), 3. B., YKY, İstanbul, 2001.

- İNCEOĞLU, Sibel, “Türkiye: AB’nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı”, *Anayasa Yargısı*, C. 22, Y. 2005.

- KABOĞLU, İbrahim Ö., *Anayasa Hukuku Dersleri*, 9. B., Legal y., İstanbul, 2014.

- KAPANİ, Munci, *Politika Bilimine Giriş*, 4. B., Bilgi y., Ankara, 1988.

- KAPANİ, Münci, *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin y., Ankara, 1993, s. 37-38.

- KIŞLALI, Ahmet Taner, *Siyasal Sistemler (Siyasal Çatışma ve Uzlaşma)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

- KUZU, Burhan, “Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler”, *Anayasa Yargısı*, C. 16, Y. 1999.

- "Luxembourg – Constitution", http://www.servat.unibe.ch/icl/lu00000_.html, (ET: 20.12.2014).
- MAYO, Henry B., *Demokratik Teoriye Giriş*, (Çev.: Emre KONGAR), Türk Siyasi İlimler Derneği y., Ankara, 1964.
- OKANDAN, Recai Galip, *Umumi Amme Hukuku*, İÜ y., İstanbul, 1968.
- ÖĞÜT, Selman, "Egemen Eşitlik Prensibine Modern Uluslararası Hukuk Açısından Bir İstisna Hali Olarak Yaklaşma", *MÜHF-HAD*, C. 19, S. 3, Y. 2013.
- ÖNCÜ, Mehmet, "Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonlarının Hukukî Temelleri", *Uluslararası Hukuk ve Politika D.*, C. 2, No. 6, Y. 2006.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Siyasal Partiler*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, 13. B., Yetkin y., Ankara, 2012.
- ÖZÇELİK, Selçuk, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, İstanbul, 1982.
- ÖZER, Atilla, *Anayasa Hukuku*, 2. B., Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.
- ÖZER, Atilla, "Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu", *Anayasa Yargısı*, C. 20, Y. 2003.
- ÖZKUL, Fatih, "Ulusal İrade ve Hukuk Devleti", *Türkiye Barolar Birliği D.*, S. 94, Y. 2011.
- PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, 3. B., Ankara, 2005.
- ROUSSEAU, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, (Çev.: Turhan ILGAZ), Paragraf y., Ankara, 2005.
- SAĞLAM, Fazıl, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, Yakın Doğu Üniversitesi y., Lefkoşa, 2013.
- SANCAR, Mithat, "Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti", *Doğu-Batı D.*, Y. 4, S. 13, Ocak 2001.
- SARICA, Murat, *Fransa ve İngiltere'de Emredici Vekâletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 1969.
- SAYGILI, Abdurrahman, "Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi D.*, C. 63, S. 1, Y. 2014.
- TARHAN, Gülce, "Rousseau ve Sieyes'de Egemenlik Kuramı", *ET-*

HOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, S. 2/4, Nisan 2009.

- TEZİÇ, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 17. B., Beta y., İstanbul, 2014.
- "The Constitution of Finland", [http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fin%20Anayasasi-EN\(11.6.1999\).pdf](http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fin%20Anayasasi-EN(11.6.1999).pdf), (ET.: 12.11.2014).
- "The Constitution of the Kingdom of Sweden", <http://www.parliament.am/library/sahmanadrutyunner/Sweden.pdf>, (ET: 18.12.2014).
- "The Constitution Of The Republic Of Poland Of 2nd APRIL, 1997", <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>, (ET: 18.12.2014).
- "The Constitution Of The Republic Of Poland Of 2nd APRIL, 1997", <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>, (ET: 20.12.2014).
- "The Constitution Of The Slovak Republic", <http://www.slovakia.org/sk-constitution.htm>, (ET: 20.12.2014).
- "The Fundamental Law Of Hungary (25 April 2011)", <http://www.kormany.hu/download/e/02/00000/The%20New%20Fundamental%20Law%20of%20Hungary.pdf>, (ET: 20.12.2014);
- TUNÇ, Hasan, *Türkiye'ye Komşu Devletlerin Anayasaları*, Asil y., Ankara, 2008.
- TURHAN, Mehmet, "Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi", *Anayasa Yargısı*, C. 20, Y. 2003.
- USLU, Ferhat, "Anayasa Yargısının Meşruluğuna Bir İtiraz Olarak Egemenlik", *Türkiye Barolar Birliği D.*, S. 109, Y. 2013.
- YAYLA, Atilla, "Rousseau'nun Zihniyet Dünyası", *Zaman Gazetesi*, 5 Ekim 2012.
- YAVUZ, K. Haluk, *Türkiye'de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, Seçkin y., Ankara, 2000.
- YILDIRIM, Murat, "Küreselleşme Sürecinde Egemenlik", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler D.*, C. 28, No. 1, Mayıs 2004.
- YILMAZ, R. Ayhan, "Seçim Dönemlerinde Oy Verme Davranışını Artırıcı İletişim Kampanyaları", *İletişim Fakültesi D.*, <http://www.journals.is-tanbul.edu.tr/iuifd/article/viewFile/1019015546/1019014729>, (ET.: 17.12.2014).
- YÜZBAŞIOĞLU, Nemci, "İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması", *İnsan Hakları*, (Haz.: Korkut TANKUTER), YKY., İstanbul, 2000.